

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Географічний факультет
кафедра географії України та регіоналістики**

**«ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ»**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконав:

студент 4 курсу, 402 групи

Спеціальності «Географія 106»

ОП «Регіональний розвиток і просторове планування»

Тимчук Ігор Віталійович

Керівник:

доц., д. геогр. н.

Заячук М. Д.

До захисту допущено
на засіданні кафедри Географії України та регіоналістики
протокол № від 2025 р.
Зав. кафедрою проф. Костащук І.І.

Чернівці – 2025

Анотація

Ігор Тимчук

Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 106 географія ОПП “ Регіональний розвиток і просторове планування” кафедра географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича м.Чернівці

Україна 2025

Територіальні диспропорції територіальних громад Чортківського району

Анотація. У роботі було розглянуто територіальні диспропорції громад. У роботі проаналізовано процедуру розробки та прийняття стратегії розвитку територіальної громади теоретичні та юридичні основи. Описано територіальні диспропорції територіальних громад. На основі проведеного аналізу розроблено досліджено стратегії та плани розвитку територіальних громад Чортківського району, також, досліджено фінансові, демографічні, та метричні показники територіальних громад. Опрацьовано нормативно-правові акти та історичний матеріал щодо утворення Тернопільської області.

Ключові слова: стратегія розвитку, територіальні диспропорції, територіальна громада, передумови, чинники, сучасний стан, проблеми, перспективи, нормативно-правова база, рекомендації.

Abstract

Ihor Tymchuk

A graduate of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 106 geography, OPP "Regional Development and Spatial Planning", Department of Geography of Ukraine and Regional Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi

Ukraine 2025

Territorial disparities of territorial communities of Chortkiv district

Abstract. This work examined the territorial disparities of communities. The work analyzed the procedure for developing and adopting a strategy for the development of a territorial community, its theoretical and legal foundations. The territorial disparities of territorial communities are described. Based on the analysis, strategies and plans for the development of territorial communities of Chortkiv district were developed and researched, as well as financial, demographic, and metric indicators of territorial communities were studied. Regulatory and legal acts and historical material on the formation of Ternopil region were studied.

Keywords: development strategy, territorial disparities, territorial community, prerequisites, factors, current state, problems, prospects, regulatory framework, recommendations.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень, також досліджень інших авторів та науковців, і має посилання на відповідні джерела

Igor ТИМЧУК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЇХ СТРАТЕГУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1 Методологія формування територіальних громад та стратегії розвитку територіальної громади.....	8
1.2 Нормативно-правова база стратегічного планування та прогнозування розвитку територіальних громад в Україні.....	15
1.3 Інвестиційний паспорт та інвестиційна програма – інструменти розвитку громади	23
1.4 Методологічні основи суспільно-географічного дослідження територіальних громад	26
Висновки до 1 розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ	30
2.1 Основні морфометричні показники території Тернопільської області.....	30
2.2 Історичні особливості адміністративно-територіальних реформ на досліджуваній території.....	35
2.3 Суспільно-географічна характеристика адміністративних районів.....	55
2.4 Територіальні громади: міжрайонне порівняння.....	61
Висновки до 2 розділу.....	65
РОЗДІЛ 3. ДИСПРОПОРЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ.....	66
3.1. Метричні показники.....	66
3.2 Демографічні показники.....	71
3.3 Фінансові показники.....	74
Висновки до 3 розділу.....	76
ВИСНОВКИ.....	78
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження у 2014 році Україна підписала угоду про асоціацію з ЄС, та розпочала реформування секторів державної політики. Одним із таких секторів стала політика планування розвитку території, що незважаючи на певні досягнення та інновації, тривалий час залишалась недостатньо інтегрованою в контексті загальноєвропейського дискурсу. Значною мірою це стосується поширення положень Європейської перспективи просторового розвитку, що ґрунтується на цілях посилення просторової орієнтації та галузевих політик, забезпечення поліцентричного просторового розвитку та нових відносин між містом і селом, рівного доступу до інфраструктури та знань, зваженого управління природною та культурною спадщиною.

Актуальність дослідження зумовлюється утворенням територіальних громад в Україні та формуванням території Чортківського району в Тернопільській області, і як наслідок змінами які відбулися в результаті децентралізації у соціально-економічному розвитку новоутворених адміністративно-територіальних одиниць.

Метою дослідження є суспільно-географічний аналіз територіальних диспропорцій територіальних громад новоутвореного Чортківського району Тернопільської області.

Об'єктом дослідження обрано процеси формування територіальних громад та їх стратегування. **Предмет дослідження** — територіальні диспропорції територіальних громад Чортківського району.

Інформаційною базою є офіційна статистична інформація, матеріали сайту Децентралізація в Україні та офіційних сайтів органів місцевого самоврядування, звіти щодо виконання комплексних та галузевих програм, матеріали виробничої практики і картографічні матеріали.

Задля досягнення поставленої мети дослідження потрібне було розв'язання таких **завдань**:

- 1) опрацювати відповідні до теми інформаційні джерела;

- 2) з'ясувати сутність понять територіальна громада, територіальні диспропорції, децентралізація та особливості їх формування і перебігу;
- 3) здійснити аналіз статистичного матеріалу і картометричні розрахунки;
- 4) охарактеризувати сучасний соціально-економічний стан розвитку територіальних громад Чортківського району;
- 5) виявити диспропорції територіальних громад Чортківського району метричні, фінансові та демографічні тощо;
- 6) виявити диспропорції, яку необхідно вирішити у контексті стратегії та плану розвитку кожної територіальної громади Чортківського району;
- 7) здійснити спробу обґрунтування процесів планування і реалізації заходів з подолання диспропорції в програмах регіонального розвитку територіальних громад.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні **методи**: опрацювання інформаційних джерел, індукції та дедукції, аналізу інформації, географічного порівняння, картометричних розрахунків, інтерпретації фактичних матеріалів.

Методологічною основою дослідження є праці з питань децентралізації та регіонального розвитку науковців – О. Топчієва, О. Шаблія, Л. Руденка, М. Барановського, І. Пилипенка, Р. Тертичка, М. Заячука, С. Лісовського, та досліджень Тернопільської області - Л. Царика, А. Кузишина, М. Сивого, Є. Качана, Г. Денисика, І. Рудакевича, І. Ковальчука, М. Салія та інших. Науковці, зокрема В. Джаман, М. Дністрянський, М. Долішній, А. Доценко, В. Лажнік, П. Луцишин, П. Надолішній, Л. Немець, В. Нудельман, Я. Олійник, А. Степаненко, О. Шаблій, Л. Шевчук та інші, акцентують увагу на важливості наукового обґрунтування геопросторової структури територіальних громад. Це питання є однією з ключових проблем сучасного територіального устрою.

Практичне значення. Отримані результати виконання бакалаврської роботи можуть бути використані при плануванні соціально-економічного

розвитку територіальних громад Чортківського району Тернопільської області.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 85 сторінках. Передік джерел - 40 найменування.

РОЗДІЛ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЇХ СТРАТЕГУВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Методологія формування територіальних громад та стратегії розвитку територіальної громади

В Україні з квітня 2014 р. триває процес децентралізації на основі прийнятої Кабінетом Міністрів України «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіального устрою». В червні 2014 р. було прийнято Розпорядження КМУ «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування організації місцевого самоврядування та територіальних повноважень України» було також внесено зміни до Постанови КМУ від 22 вересня 2016 р.

Децентралізація має на меті подолати проблему низького рівня організації влади на місцях та підвищити ефективність управління розвитком регіонів. Основним інструментом для досягнення цієї мети стало створення спроможних територіальних громад, їхній всебічний розвиток, передача широких повноважень місцевим органам влади, а також забезпечення умов для реального виконання цих повноважень на практиці.

Процес децентралізації в Україні, сприймається неоднозначно. З одного боку його відносять до небагатьох позитивних здобутків української влади останніх років, з іншого боку вказують на численні проблеми в площині його практичної реалізації. Реформа децентралізації та процес об'єднання територіальних виявив ряд проблемних питань, які потрібно було вирішувати на законодавчому рівні.

Кабінет Міністрів України в 2016 р, прийняв постанову «Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад» відповідно до якої всі питання які стосувалися внесення змін перспектив об'єднання територіальних громад областей, віднесених до плану перспектив. Верховна рада України в 2017 р. прийняла закон України «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад». Даний закон регламентував порядок приєднання до ОТГ, і закріпити вимоги щодо визнання ОТГ створеною. Закон запроваджує процес добровільного членства створеної ОТГ та уточнює вимоги до визнання ОТГ повноважним. Закон має сприяти створенню ОТГ на основі затвердженого перспективного плану, якщо прийняти рішення про прийняття ради ОТГ у згоду на приєднання до іншої територіальної громади. Прийнято деякі законодавчі акти щодо характеру добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на суміжних територіях. Закон забезпечує механізм створення ОТГ, до складу яких входять територіальні громади суміжних адміністративних районів, та можливість створення ОТГ, центрами яких є міста обласного значення. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень сільських, селищних, селищних голів», яким було внесено зміни до Закону України «Про місцеве самоврядування» та Закону «Про місцеві вибори» щодо нормалізації питань доступу до влади.[28]

Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку відповідних громад об'єднаних територій, до складу яких у 2016 році вперше обрано представників сільських, селищних, міських рад та відповідних сільських, селищних, міських голів» було прийнято. Уряд затвердив перелік спроможних об'єднаних територіальних громад для регулювання та законодавчого забезпечення переходу на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом об'єднаних громад України та проведення перших місцевих виборів у 2016 році [27].

6 червня 2017 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України «(Про фінансування місцевих депутатів)» станом на 2017 рік, яким врегульовано питання фінансового забезпечення місцевих депутатів, у тому числі для громад на об'єднаних територіях перші місцеві вибори.

Було вжито заходів для вдосконалення інституційного супроводу процесу децентралізаційної реформи. Зокрема, створено Центральний офіс реформ, який функціонував як постійно діючий консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України. Основним його завданням було забезпечення належної організації та координації впровадження реформи, розробка відповідних планів, моніторинг та аналіз виконання запланованих заходів. Центральний офіс реформ співпрацював із регіональними офісами та галузевими структурами, що підтримували децентралізацію в сферах освіти, охорони здоров'я, територіального планування, культури, соціального захисту та інших напрямках. У кожній області також були створені Центри розвитку місцевого самоврядування, які відповідали за реалізацію реформи на місцях. Створення Центрального офісу реформ та регіональних центрів відбувалося в межах Програми для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою», що фінансується Європейським Союзом та країнами Європи.

Станом на 2025 рік в Україні нараховується 1470 громад, сформованих шляхом об'єднання сіл, селищ і міст.

Поняття стратегії розвитку територіальної громади. В умовах адміністративно-територіальної реформи та децентралізації актуальним питанням для України є функціонування територіальних громад, які наділені повноваженнями та забезпечені матеріальними, фінансовими, людськими, земельними ресурсами, здатні задовольнити потреби громадян, надати їм якісні соціальні та адміністративні послуги, а також розвивати власні території та ефективно використовувати наявні ресурси.

У сучасному розумінні поняття «стратегія» звучить як основні шляхи, практичні кроки і механізми втілення ідеї чи теорії у життя. Варто зазначити, що стратегія розвитку територіальної громади, визначає мету і цілі розвитку, а також необхідні засоби для досягнення цих цілей.

Існує декілька трактувань поняття стратегії. Стратегія - це вміння керувати або планувати. Стратегія - це першочерговий спосіб досягнення

основної мети. Власне кажучи, основна мета - це будь-яка мета, яка наразі є пріоритетною. Розглядаючи стратегію в такому аспекті, її можна визначити як невід'ємну частину співвідношення "мета - спосіб". Стратегія - це визначення напрямку та масштабів діяльності організації в довгостроковій перспективі. Вона ідеально визначає ресурси, які відповідають умовам мінливого середовища, особливо ринкові, клієнтам, споживачам із метою задоволення очікувань власників підприємства. Причину існування різних визначень можна пояснити багатозначністю терміном "стратегія".

Реалізація стратегії можлива при впливі всієї сукупності управлінських рішень і реалізації послідовних дій, виконуваних різними групами та окремими особами. Для реалізації стратегії необхідне ефективне стратегічне управління, яке би створювало умови для розвитку та знаходило спільне рішення, яке би відповідало цілям стратегії.

Стратегічне управління здійснюється на двох рівнях публічного управління: центральному та місцевому. В теперішніх умовах децентралізації особливе місце займає стратегічне управління на місцевому рівні. Як підкреслює В. Тертичка, «...стратегічне управління поступово набуває ознак невід'ємного елемента управління на місцевому рівні або муніципального менеджменту в сучасному конкурентному середовищі» [36].

Аналізуючи проблему стратегічного управління, дослідники зазначають, що стратегічне управління – це специфічний інструмент керування розвитком територіальної громади. Відтак, «...для успішного розвитку територіальної громади, необхідно розробити стратегічне управління способом життєдіяльності цієї громади. Концептуальними засадами стратегічного управління розвитком територіальних громад є розробка та використання SWOT-аналізу та стратегічного планування, визначення мети, поставлення цілей і завдань, залучення інвестицій, впровадження інновацій, привернення уваги громадськості для визначення цілей та розробки стратегії, моніторинг та оцінювання реалізації стратегії».

Стратегічне управління у місцевому самоврядуванні слід визначити як процес ухвалення і реалізації рішень про майбутні напрями діяльності громади. Стратегічне управління в громаді передбачає розробку та періодичну актуалізацію стратегії та водночас оперативне реагування як на зовнішні, та і на внутрішні зміни. Розроблена стратегія повинна випереджувати або навіть викликати зміни, які послужать інтересам громади. Процес впровадження має проходити так, щоб використати ресурси і потенціал громади для досягнення передбачених стратегією довготермінових цілей розвитку, а також забезпечити функціонування громади в нестабільних ситуаціях.

До основних переваг стратегічного управління слід віднести:

- визначення напрямку розвитку та курсу розвитку територіальних громад, на основі існуючого та бажаного;
- визначення цілей і стратегії, на базі яких приймаються відповідні рішення;
- скоординована діяльність та нові можливості розвитку;
- окреслення чітких стратегічних, оперативних та тактичних завдань;
- гнучкість та можливість корегування;
- розвиток стратегічного мислення;
- орієнтація на пошук альтернативних варіантів досягнення цілей.

Впровадження стратегічного управління у діяльності органів місцевого самоврядування має такі бар'єри:

- можливий опір з боку управлінців через побоювання щодо надмірно формалізованого плану та абсолютності планового документа;
- нерозуміння та невміння виконання стратегічних планів працівниками;
- відсутність або недостатня кількість необхідної, об'єктивної, перевіреної інформації, необхідної для прийняття стратегічних рішень;
- низький організаційний, соціально-психологічний та фінансовий рівень спеціалістів;

- відсутність альтернативних планів тощо.

Зважаючи на критичну важливість, невизначеність й складність процесів формування територіальних громад, а також їх співпраці, важливим є щоб стратегічне управління розвитком територій було справді ефективним. Факторами, які визначають важливість стратегічного управління у забезпеченні ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, є:

- реформи або динамічні зміни, що відбуваються практично в усіх сферах соціально-економічного та політичного життя в Україні;

- висунуті виборцями на місцевому рівні вимоги щодо підвищення результативності управління у територіальних громадах, що потребує застосування нових моделей управління, для яких важливими є чіткі визначення цілей для розробки проектів та програм їх досягнення;

- надання самостійності територіальним громадам вимагає створення методологічного підґрунтя для самостійного ухвалення рішень щодо стратегічного вибору шляхів розвитку місцевих суб'єктів суспільного управління в умовах децентралізації;

- потреба в ефективних і водночас «м'яких» технологіях за умов відкритості, прозорості, підзвітності та підконтрольності влади громадськості.

Отже, стратегічне планування є складовою стратегічного управління, яке неможливе без чіткого визначення стратегії. Вона виступає дороговказом для управлінських рішень і є планом дій, що охоплює весь спектр цілей: від загального бачення, пріоритетів і стратегічних завдань до конкретних операційних цілей, заходів, програм та проектів. Іншими словами, стратегія визначає, що саме потрібно зробити, яким способом, у які строки, за які кошти та хто відповідатиме за виконання.

Сучасна стратегія розвитку території має ґрунтуватися на її конкурентних перевагах, узгоджуватись зі стратегіями регіонального та державного розвитку, бути реальною до впровадження, забезпеченою фінансовими та іншими ресурсами, відповідати потребам населення громади, враховувати

думку мешканців, а також мати достатню гнучкість для досягнення максимальних результатів при мінімальних затратах. Крім того, вона повинна сприяти здатності території адаптуватися до зовнішніх змін, забезпечувати узгоджене управління діями та визначати логічну послідовність виконання заходів.

Прийняття підсумкового документа стратегії розвитку не є завершенням управлінського процесу, а лише переходом до нової стадії – етапу впровадження стратегії. На цьому етапі основна увага зосереджується на управлінні проєктами, зокрема контроль за вартістю, термінами, змістом робіт, інтеграцією, ризиками та іншими важливими аспектами.

Новим інструментом регіональної політики є *смайт-спеціалізація*. *Смайт-спеціалізація* – це підхід, за якого суб'єкти регіонального розвитку та територіальні громади самостійно визначають у межах регіональної стратегії пріоритетні стратегічні цілі та завдання щодо розвитку окремих видів економічної діяльності. При цьому враховується інноваційний потенціал та конкурентні переваги конкретної громади чи регіону з метою трансформації економічних секторів у більш продуктивні та ефективні.

Програма розробляється на підставі статей 17, 18, 19 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про захист іноземних інвестицій на Україні» та інших нормативно-правових актів з питань інвестиційної діяльності в Україні.

Особливість методичного підходу до розробки програм полягає в попередній оцінці та прогнозуванні економічного потенціалу громади (природно-ресурсного, трудового, виробничого, інвестиційного та ін.), визначенні соціально-економічної ефективності окремих проєктів програми, обґрунтування сценаріїв реалізації програми.

1.2. Нормативно-правова база стратегічного планування та прогнозування розвитку територіальних громад в Україні

Розвиток територіальних громад значною мірою визначається основними дороговказами регіональної політики України, яка залежить від нормативно-правової бази.

Процес формування законодавства в сфері регіональної політики в незалежній Україні був досить складним та пройшов кілька етапів. Перший етап (1991 – травень 1996 рр.) характеризується розробленням засад державності. Відповідно, було укладено Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України» (1995 р.) та прийнято Закон України «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» (1991 р, якими було закріплено основи забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами. Під час другого етапу (червень 1996–2005 рр.) було прийнято Конституцію України (1996 р.) та інші нормативно-правові акти щодо регіонального розвитку держави. Третій етап розпочався у 2005 році і тривав до початку децентралізації у 2013 року. З 2015 року розпочався четвертий етап, який триває дотепер: відбувається нормативно-правове врегулювання регіоналізму в Україні.

Згідно законів України: «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про засади державної регіональної політики», Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 № 932, Методичні рекомендації з розроблення стратегій розвитку громад (Міністерство розвитку громад та територій), Державна стратегія регіонального розвитку України.

Поняття стратегії розвитку громади визначається як концептуальний документ, що містить бачення майбутнього, напрями розвитку, та цільовий блок з низки стратегічних та оперативних цілей.

Процес розробки та прийняття стратегії розвитку громади є ключовим для забезпечення сталого і прогресивного розвитку населених пунктів. Ось загальний огляд такої процедури:

1. Підготовчий етап:
 - Аналіз поточного стану: Оцінка сильних і слабких сторін громади, визначення можливостей і загроз.
 - Залучення учасників: Включення різних зацікавлених сторін, таких як місцеві жителі, підприємства, громадські організації, у процес розробки стратегії.
2. Формулювання мети і цілей:
 - Визначення головної мети стратегії і конкретних цілей, що визначають курс розвитку на певний період часу.
3. Аналіз і вибір стратегічних напрямків:
 - Розгляд різних можливих шляхів розвитку, вибір тих, що найбільш відповідають потребам та можливостям громади.
4. Розробка дієвих заходів:
 - Створення конкретних програм, проектів та ініціатив, спрямованих на досягнення визначених цілей.
5. Залучення громадськості та підготовка документа:
 - Публічне обговорення проекту стратегії з метою залучення думок і пропозицій громадян.
 - Підготовка остаточної версії стратегії для подання на затвердження.
6. Прийняття і впровадження стратегії:
 - Затвердження стратегії громадою або відповідними місцевими органами.
 - Планування та реалізація заходів, передбачених у стратегії.

7. Моніторинг і оновлення:

- Постійний контроль за виконанням стратегії та оцінка її ефективності.
- Необхідність вносити зміни або коригувати стратегію у випадку зміни обставин чи цілей громади.

Для розробки стратегії розвитку громади потрібно врахувати також питання при розробці стратегії розвитку громади. Стратегія розвитку громади є комплексним документом, який містить ряд розділів і питань, що потребують розгляду. Ось загальний перелік того, що може бути включено в таку стратегію:

1. Вступ та визначення основних понять:

- Короткий огляд мети та значення стратегії розвитку громади.
- Визначення ключових термінів та понять, що використовуються в документі.

2. Аналіз поточного стану громади:

- Демографічні дані: населення, структура за віком та статтю, міграційні процеси і т.д.
- Соціальна інфраструктура: освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист і т.д.
- Економічний стан: зайнятість, галузі промисловості, малий та середній бізнес, ринкова інфраструктура і т.д.
- Екологічні аспекти: стан довкілля, використання природних ресурсів, проблеми забруднення і т.д.

3. Визначення стратегічних напрямків розвитку:

- Встановлення основних цілей та завдань громади на майбутнє.
- Визначення пріоритетних напрямків розвитку: економічний, соціальний, екологічний, культурний тощо.

4. Стратегічні заходи та програми:

- Опис конкретних проектів і програм, які будуть реалізовані для досягнення поставлених цілей.

- Зазначення необхідних ресурсів (фінансових, людських, матеріальних) для виконання стратегії.
- 5. Механізми виконання та контролю:
 - Організаційна структура для реалізації стратегії та відповідальність за її виконання.
 - Система моніторингу та оцінки ефективності стратегії.
- 6. Залучення громадськості:
 - Механізми залучення місцевого населення, підприємств, громадських організацій до реалізації стратегії.
- 7. Фінансове забезпечення:
 - План фінансування стратегії: джерела фінансування, розрахункові кошториси, механізми залучення фінансів.
- 8. Завершальні положення:
 - Підсумки, підтвердження підтримки і затвердження стратегії розвитку громади.

При розробці стратегії розвитку громади важливо провести аналіз сильних і слабких сторін громади, щоб визначити, на що можна покладатися та що потребує покращення. Для цього використовуються різноманітні методи і інструменти. Серед них:

1. SWOT-аналіз (SWOT):
 - Сильні сторони (Strengths): Ідентифікація унікальних переваг громади, таких як доступ до ресурсів, сильна місцева економіка, розвинута інфраструктура тощо.
 - Слабкі сторони (Weaknesses): Визначення обмежень або недоліків, наприклад, недостатній розвиток освіти, недостатня інвестиційна привабливість тощо.
2. Аналіз ресурсів та потенціалу:
 - Людські ресурси: Оцінка кваліфікацій та навичок населення, доступність робочої сили.

- Фінансові ресурси: Аналіз бюджетних можливостей, наявність інвестиційних джерел.
- Природні ресурси: Оцінка природних багатств та їхнього використання.
- 3. Аналіз інфраструктури:
 - Транспортна інфраструктура: Оцінка доріг, залізниць, аеропортів тощо.
 - Соціальна інфраструктура: Оцінка доступності освіти, охорони здоров'я, культурних та розважальних закладів.
- 4. Аналіз економічної ситуації:
 - Галузевий аналіз: Визначення ключових галузей економіки та їхнього розвитку.
 - Конкурентний аналіз: Оцінка конкурентних переваг та недоліків порівняно з іншими громадами.
- 5. Соціологічні дослідження:
 - Опитування та фокус-групи: Збір думок та переконань місцевого населення щодо проблем та можливостей громади.
 - Анкетування: Збір статистичних даних та думок через анкети.
- 6. Методи управління якістю:
 - Портфельний аналіз: Оцінка різних програм та проектів громади на основі їхнього впливу та важливості.
 - Бенчмаркінг: Порівняння результатів та показників громади з найкращими практиками інших схожих громад.

Для забезпечення розвитку регіонів важливим і актуальним залишається впровадження стратегічного планування на місцевому рівні. У більшості країн світу, зокрема й в Україні, для досягнення сталого розвитку територій застосовується стратегічний підхід. Стратегічне планування регіонального розвитку є необхідною умовою для того, щоб керівництво органів місцевого самоврядування могло брати на себе відповідальність за майбутнє територій, їхній соціальний та економічний поступ.

В Україні стратегічне планування розвитку територіальних громад здійснюється на основі певної нормативно-правової бази, яку умовно можна поділити на три основні складові.

Перший блок охоплює документи, що визначають місце та роль органів місцевого самоврядування у процесі організації та здійснення управління розвитком територій. Йдеться, зокрема, про розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку.

Другий блок містить акти, які закладають основи стратегічного планування на різних рівнях управління — від державного до локального.

Третій блок регламентує особливості залучення громадськості до процесів розробки та реалізації стратегій місцевого розвитку.

У межах першого блоку сформовано загальні умови для діяльності органів місцевого самоврядування у сфері підготовки та впровадження програм і стратегій розвитку територій. Основоположним актом у цій частині виступає Конституція України, хоча в ній не повністю розкрито правові, економічні й організаційні засади стратегічного планування. Питання стратегічного планування, яке у тексті Конституції назване «прогнозуванням та програмуванням», згадується в статтях 85 та 116 — у контексті розробки, затвердження та реалізації загальнодержавних програм розвитку країни. Важливу роль у цьому блоці також відіграють закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації». Вони визначають повноваження органів місцевого самоврядування та місцевих органів влади у сфері планування розвитку окремих територій.

Таким чином, місцеве самоврядування має як власні повноваження у різних сферах (підготовка програм соціально-економічного і культурного розвитку, фінансове планування, розробка проєктів для залучення інвестицій, планування використання природних ресурсів та інфраструктури, подання пропозицій з розвитку до органів вищого рівня), так і делеговані повноваження (розгляд і погодження планів підприємств, які не належать

громаді, але можуть впливати на місцевий розвиток, підготовка відповідних висновків для компетентних органів).

Органи місцевого самоврядування обласного рівня затверджують програми соціально-економічного й культурного розвитку областей, а також спеціальні цільові програми; займаються бюджетними питаннями, регулюють земельні відносини, розглядають питання використання природних ресурсів тощо. Водночас громади на місцях мають право самостійно планувати власний розвиток.

До другого блоку також входять: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки», «Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку», «Деякі питання державного фонду регіонального розвитку», «Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку», «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету», Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» та інші.

До третього блоку, що складається із нормативно-правових актів, які визначають окремі засади участі громадськості у формуванні стратегічного розвитку, слід віднести: Закони України: «Про звернення громадян», «Про соціальний діалог в Україні», «Про доступ до публічної інформації», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про статус депутатів місцевих рад», Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», «Порядок проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної

документації на місцевому рівні», «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації» тощо. Також важливим документом у плані партнерства влади та громадськості є Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд», в якому йде мова про підвищення політичної активності громадян та інститутів громадянського суспільства як демонстрації прагнень легітимно і законно впливати на політику, захищати і відстоювати свої права, задовольняти власні інтереси та потреби.

Таким чином, нормативно-правова база визначається як цілісна система законодавчих та нормативних актів, які регулюють принципи формування та реалізації сучасної державної регіональної політики. При цьому варто зазначити, що існують певні суперечності між окремими законодавчими нормами, які потребують доопрацювання та приведення у відповідність одна до одної.

Діючі правові акти у сфері стратегічного управління потребують подальшого вдосконалення, особливо щодо узгодження положень, які стосуються процесу розробки стратегій розвитку регіонів і громад. Удосконалення також потребують прогностичні та програмні документи у різних сферах суспільного життя — як щодо їх змісту, так і стосовно механізмів реалізації й системи контролю за виконанням.

Окрему увагу слід приділяти участі громадськості у процесі підготовки відповідних нормативних актів, щоб врахувати думку місцевих мешканців. Особливо важливо напрацювати ефективні інструменти втілення стратегій у різних сферах суспільного розвитку.

Розв'язання зазначених питань сприятиме підвищенню ефективності державної регіональної політики загалом та розвитку територіальних громад зокрема.

1.3 Інвестиційний паспорт та інвестиційна програма – інструменти розвитку громади

Інвестиційний паспорт є ключовим маркетинговим інструментом громади. Завдання цього документа – сформувати позитивний імідж території в очах потенційних інвесторів і максимально ефективно проінформувати зовнішнє бізнес-середовище про інвестиційні можливості території. Інвестиційний паспорт, як елемент інвестиційної політики громади або регіону, виконує чітко визначену задачу просування на зовнішній рівень – до потенційних зовнішніх інвесторів.

Інвестиційний паспорт – комплексний інформаційний бюлетень, розрахований на потенційних інвесторів. Розробляючи паспорт, необхідно ідентифікувати і проінвентаризувати всі можливі ресурси, які знаходяться на території громади.

В рамках розробки інвестиційного паспорта передбачається виконання таких заходів:

1. Розробка структури інвестиційного паспорта;
2. Збір статистичної інформації, визначення конкурентних переваг та можливих об'єктів для інвестування;
3. Здійснення детального дослідження об'єктів для інвестування, розробка концепцій інвестиційних проектів;
4. Розробка дизайн-макету і виконання верстки документу, переклад на іноземні мови.

Робота передбачає виготовлення інвестиційного паспорта в електронному та паперовому варіанті, за попереднім аналізом ресурсного потенціалу та конкурентних переваг громади.

Інвестиційний план може бути розроблений різними структурами або особами, залежно від конкретного контексту та обставин. Ось деякі з можливих учасників у процесі розробки інвестиційного плану:

1. Місцева влада:

- Місцеві органи влади часто беруть на себе ініціативу з розробки інвестиційних планів для своїх територій. Вони можуть мати відділи економічного розвитку або планування, які спеціалізуються на розробці таких планів.

2. Експертні консультанти:

- Місцеві владні структури можуть наймати зовнішніх консультантів або консалтингові компанії з великим досвідом у розробці інвестиційних планів. Ці фахівці можуть надати об'єктивні поради та методології для оптимізації плану.

3. Місцеві підприємства та організації:

- Підприємства та громадські організації, що мають інтерес у розвитку місцевої економіки, можуть активно брати участь у розробці інвестиційних планів. Вони можуть надати інформацію про свої потреби та пропозиції щодо можливих проектів.

4. Фінансові установи:

- Банки, інвестиційні компанії та інші фінансові установи також можуть бути включені в розробку інвестиційного плану, особливо якщо план передбачає приваблення зовнішніх інвестицій або кредитів.

5. Експертні групи та комітети:

- Утворення спеціальних експертних груп або комітетів, які складаються з фахівців з різних сфер, може допомогти у забезпеченні об'єктивності та комплексності розробки плану.

Інвестиційний паспорт повинен містити інформацію про виконані на даний момент роботи по реалізації бізнес-ідеї. У цій частині також вказуються всі особи, які підготували проект, і поетапно описуються всі дії, спрямовані на досягнення поставлених цілей. Повинні бути наведені

попередні розрахунки по поверненню вкладеного капіталу, терміну окупності, рівню очікуваних доходів і надані певні гарантії.

Друга частина повинна містити інформацію про конкурентоспроможність, маркетингову стратегію і репутацію організації. Також описується процес формування вартості продукції і вказуються способи її реалізації.

У третій частині вказується фінансовий стан. Тобто перераховуються наявні основні фонди і прикріплюються звіти за минулі місяці.

Четверта частина містить технологічний огляд. Вказується, що необхідно організації для досягнення поставлених цілей. Це можуть бути додаткові виробничі приміщення, наявність сировини, пошук постачальників або підрядників, технологія виробництва та інше.

Далі детально описується процес ефективної витрати капіталовкладень, і здійснюється аналіз рентабельності інвестиційного проекту. Проводячи аналіз, враховуються найнижчі показники, при яких проект буде залишатися прибутковим.

Дієвими інструментами реалізації ефективної місцевої інвестиційної політики, а також визначення потенціалу підвищення стандартів залучення та супроводження інвестицій. Інвестиційний паспорт територіальної громади та Комплексна цільова програма розвитку інвестиційної діяльності територіальної громади.

Програма розвитку інвестиційної діяльності територіальної громади – це робочий документ, який є необхідною складовою програмно-цільового методу бюджетного фінансування капітальних видатків громади, середньострокового бюджетного планування та техніко-економічного обґрунтування пріоритетних інвестиційних проєктів громади.

Відповідно до стратегічних цілей розвитку та існуючих проблем громади в програмі визначаються пріоритетні напрями, завдання та основні заходи щодо створення сприятливого інвестиційного середовища та активізації інвестиційної діяльності в громаді.

Структурно програма складається із наступних розділів:

- вдосконалення організаційної діяльності у сфері інвестиційного розвитку громади;
- створення інституційного середовища для активізації інвестиційної діяльності громади;
- консультативна, методична та ресурсна підтримка активізації інвестиційної діяльності;
- вдосконалення системи маркетингової та інформаційної підтримки інвестиційної діяльності;
- підвищення рівня кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування, відповідальних за розвиток інвестиційної діяльності;
- механізми координації діяльності всіх учасників інвестиційних процесів на території громади.

1.4. Методологічні основи суспільно-географічного дослідження територіальних громад

Поетапно суспільно-географічне дослідження територіальних громад варто реалізовувати за трьома основними етапами. Перший етап має охоплювати ознайомлення з нормативно-правовою базою формування територіальних понять, сутністю процесів децентралізації та формування бази інформаційних джерел. На цьому етапі здійснюється вибір методичних підходів та підбір методів дослідження.

Другий етап варто присвятити суспільно-географічній характеристиці територіальних громад. При цьому розглянути переваги і недоліки всіх видів географічного положення території та її метричних показників, оцінити природний потенціал території та його компонентів, розглянути демографічну ситуацію з аналізом природного та механічного руху населення та оцінкою працересурсного потенціалу. На цьому етапі значна увага має бути приділена вивченню розвитку господарства, а саме наявності

об'єктів промисловості та соціальної інфраструктури, агробізнесу та сфери послуг. Принагідно, варто розглянути екологічну ситуацію та розвиток природозаповідання.

Третій етап передбачає здійснення порівняння за основними показниками та виявлення диспропорцій у розвитку територіальних громад. При цьому варто здійснити картометричні роботи, використати балансовий підхід для кількісних економічних показників, але основну увагу необхідно зосередити на виявленні сильних і слабких сторін розвитку громад та оцінці розроблених стратегічних документів. Фінілізувати дослідження варто спробами прогнозування та розробки пропозицій подальшого розвитку громад.

В такому дослідженні необхідно використовувати принципи, категорії і закони діалектики. Серед принципів діалектики найважливішими є розвитку, взаємозв'язку і взаємозумовленості, причинності тощо. Це власне відбувається в системі: речі – властивості – відносини. В такому дослідженні центральними є просторові відносини (геопросторові зв'язки) в сферах – населення, господарство (соціальна і економічна сфера), природне середовище. Згідно з принципом причинності одні явища зумовлюють появу, розвиток чи формування інших.

Метод географічного порівняння, за своєю сутністю, це показати спільне у відмінному і відмінне у спільному. В даному дослідженні найбільш яскраво цей метод використаний при аналізі стратегій розвитку громад та ін.

Доцільно використовувати в дослідженні територіальних громад і традиційні загальнонаукові методи: спостереження, аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняння та аналогія, узагальнення та абстрагування. Це методи формальної логіки.

В дослідженні використано картографічні моделі для одержання нової інформації. Це відбувалось шляхом зчитування (в тому числі і картометричних вимірювань) інформації, закладеної в карті, її аналізу і перетворення різними способами.

При рейтинговій оцінці територіальних громад застосовано такий міждисциплінарний метод як балансовий, це обчислювальні прийоми для аналізу, прогнозування і планування розвитку динамічних систем.

Висновки до 1 розділу

Процеси децентралізації в Україні перейшли у завершальну стадію і спрямовані на вирішення проблеми низького рівня організації влади на місцевому рівні, малоефективного управління суспільним розвитком на регіональному рівні.

Концептуальними засадами стратегічного управління розвитком територіальних громад є розробка та використання SWOT-аналізу та стратегічного планування, визначення мети, поставлення цілей і завдань, залучення інвестицій, впровадження інновацій, привернення уваги громадськості для визначення цілей та розробки стратегії, моніторинг та оцінювання реалізації стратегії. Важливим є формування бачення smart-спеціалізацій громад та регіонів.

Процес формування законодавства в сфері регіональної політики в незалежній Україні був досить складним та пройшов кілька етапів і загалом завершений за винятком окремих неузгодженостей та суперечностей. Водночас очевидною є потреба у подальшому увідповідненні його законодавству ЄС.

Інвестиційний паспорт та інвестиційна програма є вагомими інструментами розвитку громад. Їх завдання сформувати позитивний імідж території перед потенційними інвесторами і максимально ефективно проінформувати зовнішнє бізнес-середовище про інвестиційні можливості території.

Поетапно суспільно-географічне дослідження територіальних громад варто реалізовувати за трьома основними етапами. Перший етап має охоплювати ознайомлення з нормативно-правовою базою формування територіальних понять. Другий етап варто присвятити суспільно-географічній характеристиці територіальних громад. Третій етап має передбачати здійснення порівняння за основними показниками та виявлення диспропорцій у розвитку територіальних громад.

РОЗДІЛ II

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Основні морфометричні показники території Тернопільської області

Територія Тернопільської області становить площу 13 823 км², яка становить близько 2,3% загальної території України. За площею це одна з найменших адміністративно-територіальних одиниць країни, яка майже в 1,7 раза менша за середній розмір області в Україні. Розмірами вона практично дорівнює Івано-Франківській області (різниця складає лише 77 км²), трохи більша за Закарпатську область (на 1 тис. км²) та в 1,7 раза перевищує площу найменшої в країні — Чернівецької області.

Крайні географічні точки області розташовані поблизу сіл: Переморівка (північ, Шумський район), Білівці (південь, Борщівський район), Нараїв (захід, Бережанський район) та Окопи (схід, Борщівський район). Східна межа збігається зі стиком трьох областей, а північна — з точкою перетину кордонів трьох районів із двох різних областей.

Географічний центр області, визначений як точка перетину середніх значень широти та довготи, розташований на захід від селища Микулинці Тербовлянського району, між селами Ладичин та Конопківка. Від цієї умовної центральної точки до найдалших меж області можна провести радіуси різної довжини: найдовші сягають 113 км (у напрямку південної та східної меж), 108 км — до північної межі, 66 км — до крайньої західної точки, а найкоротший — 43 км — простягається до східної межі поблизу села Мислова Підволочиського району.

За загальною формою область нагадує трикутник або півколо, основа яких орієнтована вздовж східної межі з меридіональним простяганням. Найвіддаленіші точки розташовані на протилежній — західній — межі, приблизно посередині відносно східної основи. Максимальна протяжність області з півночі на південь сягає 193 км і простягається від крайньої північної точки до західної околиці села Дністрове по меридіану 26°13'15".

Таблиця 2.1

Крайні та центральні точки території Тернопільської області [1]

Точка	Координати: φ — широта λ — довгота	Поселення, біля якого знаходиться точка, район	Детальний опис місця знаходження точки	Сусідня область і район, на межі з якими лежить точка
Північна	φ = 50°16'01"	с. Переморівка Шумського р-ну	3 км на північний схід	Рівненська обл., стик Здолбунівського і Острозького р-нів
Південна	φ = 48°30'28"	с. Білівці Борщівського р-ну	у руслі р. Дністер біля південно-західної околиці	Чернівецька обл., Хотинський р-н
	φ = 48°30'31"	с. Трубчин Борщівського р-ну	у руслі р. Дністер біля південно-західної околиці	Чернівецька обл., Хотинський р-н
Західна	λ = 24°43'05"	с. Нараїв Бережанського р-ну	у лісовому масиві за 2 км на захід від північної околиці	Львівська обл., Перемишлянський р-н
	λ = 24°43'11"	с. Шайбівка того самого р-ну	за 400 м на південний захід від західної околиці	Львівська обл., Перемишлянський р-н
	λ = 24°43'15"	с. Дуляби того самого р-ну	у лісовому масиві за 1,6 км на південь південний захід від центру	стик Львівської (Перемишлянський р-н) та Івано-Франківської (Рогатинський р-н) обл.
Східна	λ = 26°26'37"	с. Окопи Борщівського р-ну	на східній околиці у руслі р. Дністер при впадінні р. Збруч	стик Хмельницької (Кам'янець-Подільський р-н) і Чернівецької (Хотинський р-н) областей
Географічний центр	φ = 49°23'14" λ = 25°34'51"	між с. Ладичин, с. Конопківка і смт Микулинці Терновлянського р-ну	на північній околиці лісового масиву за 900 м на північний схід від церкви с. Ладичин, 600 м на південний схід від санаторію "Медобори" і 1,7 км на південний захід від ВАТ "Бровар"	

Якщо розглядати конфігурацію Тернопільської області як рівнобедрений трикутник, то його вершина знаходилася б поблизу села Підвисоке Бережанського району. У цьому випадку бічні сторони трикутника складали б по 143 км, а висота, що з'єднує цю вершину з селищем Фащівка Підволочиського району, мала б довжину 105 км.

Якщо за вершину прийняти крайню західну точку поблизу села Нараїв, то висота такого умовного трикутника (спрямована до села Дорофіївка Підволочиського району) збігалася б із максимальною довжиною області із заходу на схід, що дорівнює 108 км уздовж паралелі 49°34'10".

Ще однією фігурою, яка доволі добре передає контури області, є півколо. У такому випадку його основою можна вважати згадану вище лінію-діаметр, а радіус складав би 96,5 км. Центр цієї фігури знаходився б поблизу північної околиці села Фащівка — у середній частині цієї умовної основи. Реальні ж відстані від цього центру до меж області коливаються від 80 до 110 км.

При аналізі розташування області відносно адміністративних центрів сусідніх регіонів простежується тенденція наближеності меж до Тернополя. Це забезпечує йому певну перевагу у впливі на прикордонні території, хоча за кількістю населення та економічним потенціалом сусідні обласні центри — Львів, Рівне, Чернівці, Івано-Франківськ — значно переважають Тернопіль. Винятком є східна межа з Хмельницькою областю, яка проходить поблизу лінії рівноваги між цими двома регіональними центрами.

Загальна довжина зовнішніх меж області становить 895 км, причому понад половина цієї відстані припадає на річкові кордони — Дністер і Збруч. До кордонів області прилягають 128 населених пунктів Тернопільщини, з них 6 — міські (у тому числі 3 районні центри). Ще 90 сіл і містечок розташовані у трьохкілометровій прикордонній зоні.

Рівень компактності території області можна визначити за коефіцієнтом міри форми, який обчислюється за формулою $A = S / (0,282P)^2$, де S — площа області, а P — протяжність її меж. Для територій, форма яких максимально наближена до кола, цей показник дорівнює 1. Чим більш витягнутою чи неправильною є форма об'єкта, тим ближчим до нуля стає значення коефіцієнта. Для території України цей показник дорівнює 0,155, тоді як для Тернопільської області він становить 0,217, що свідчить про дещо більшу компактність її форми, хоча вона також далека від ідеальної круглої.

Іншим важливим показником, що дозволяє оцінити ступінь компактності території, є індекс форми. Він розраховується за формулою $I = 1,27(S:L^2)$, де S – площа території, а L – довжина її основної осі (максимальна відстань між двома найвіддаленішими точками на межі області). У випадку Тернопільської області ця довжина становить 197 км, що дає значення індексу форми 0,45. Це свідчить про середній рівень компактності території, що близький до загальноукраїнського показника ($I = 0,43$). За цим критерієм область знаходиться на рівні з Хмельницькою та Луганською (у межах до 2014 року), випереджаючи приблизно десять інших регіонів країни.

Про невисоку компактність території свідчить і співвідношення між мінімальною та максимальною довжинами умовних “радіусів”, проведених із географічного центру області до її меж — цей показник дорівнює 0,38 (максимальне можливе значення – 1).

В ідеалі географічний центр області має збігатися з її адміністративним центром, що забезпечує зручність управління територією. У Тернопільській області обласний центр (м. Тернопіль) розташований лише за 18 км від географічного центру регіону, що обумовлює невеликий ексцентриситет — 0,16 (визначається як відношення цієї відстані до максимально можливої у межах області — 113 км).

Таким чином, Тернопільська область належить до найменших за площею регіональних одиниць України, охоплюючи 2,3% території країни. За розмірами вона близька до Івано-Франківської та Закарпатської областей, значно перевищуючи тільки Чернівецьку — найменшу серед областей держави.

Форма області умовно нагадує трикутник або півколо, що забезпечує відносну компактність її території. Значення міри форми (0,217) та індексу форми (0,45) підтверджують середній рівень компактності, який наближений до загальноукраїнських параметрів.

Максимальна протяжність області спостерігається у напрямку північ–південь і становить 193 км, тоді як у напрямку захід–схід — 108 км.

Протяжність зовнішніх меж області дорівнює 895 км, значна частина яких проходить природними рубежами — річками Дністер і Збруч.

Розташування адміністративного центру поблизу географічного сприяє ефективному управлінню територією та організації транспортної мережі.

Загалом морфометричні характеристики Тернопільської області свідчать про відносно збалансовану просторову структуру, що формує позитивні умови для подальшого розвитку регіону, зокрема для удосконалення транспортної, соціальної та економічної інфраструктури.

2.2 Історичні особливості адміністративно-територіальних реформ на досліджуваній території

Однією з визначальних передумов децентралізаційних процесів як і формування одиниць адміністративно-територіального устрою були і є наявність міських поселень. Більшість міст і містечок Тернопільщини впродовж XV-XVIII ст. вже мали магдебурське право (повне чи обмежене), згідно з яким здобували самоуправління. Серед перших поселень, які його отримали його від польського короля чи великого литовського князя, були центри староствт- Теремовля (1389 р.), (Кременець 1438 р.), Червоногород (1448 р.) та ін. Тернопіль здобув магдебурське право у 1548 р. Загалом магдебургією володіли понад півсотні населених пунктів Тернопільщини, в тому числі 2/3 сучасних міських поселень.

Таблиця 2.2

Міста і містечка Тернопільщини, які мали магдебурзьке право [1]

Місто, містечко	Рік отримання ма гдебургії	Сучасна назва й адміністративний статус поселення	Район
Теребовля	1387	Теребовля, м.	Теребовлянський
Дрищів	1420	Надрічне, с.	Бережанський
Жуків	1420	Жуків, с.	Бережанський
Кременець	1438	Кременець, м.	Кременецький
Нараїв	1443	Нараїв, с.	Бережанський
Скала	1443	Скала-Подільська, смт	Борщівський
Червоногород	1448	не існує, урочище біля с. Нирків	Заліщицький
Бедриківці	1453	Бедриківці, с.	Заліщицький
Монастирища	1454	Монастириська, м	Монастириський
Золотники	1485	Золотники, с.	Теребовлянський
Вишнівець	кін. XV ст.	Вишнівець	Збаразький
Філіпковці	1505	Пилипче, с.	Борщівський
Бучач	1515	Бучач, м.	Бучацький
Ягільниця	1518	Ягільниця, с.	Чортківський
Язловець	1519	Язловець, с.	Бучацький
Заложці	1520	Залізці, смт	Зборівський
Бережани	1530	Бережани, м.	Бережанський
Борки	1530	Великі Бірки, смт	Тернопільський
Куропатники	1531	Куропатники, с.	Бережанський
Чортків	1532	Чортків, м.	Чортківський
Підгайці	1539	Підгайці, м.	Підгаєцький
Озерна	1542	Озерна, с.	Зборівський
Тернопіль	1548	Тернопіль, м.	Тернопільський
Устя-Зелене	1548	Устя-Зелене, с.	Монастириський
Будзанів	1549	Буданів, с.	Теребовлянський
Товсте	1549	Товсте, смт	Заліщицький
Горожанка	1550	Горожанка, с.	Монастириський

Наведемо кілька прикладів адміністративно-територіального устрою за різних історичних періодів.

Таблиця 2.3

**Адміністративно-територіальний поділ півавстрійської частини
Тернопільщини після реформи 1782 р. за даними Йосифінської
метрики (1785–1788 рр.) [1]**

№ з/п	Циркули (округи)	Кількість громад (у т. ч. у межах сучасної області)	Кількість поселень (у т. ч. у межах сучасної Тернопільської області)						
			Всього	Міських			Сільських		
				Міст	Місте чок	Перед мість	Сіл	При сілків	Коло ній
1	Бережанський	354 (122)	433 (166)	2 (1)	21 (6)	2 (1)	379 (142)	23 (15)	6 (1)
2	Бродівський	311 (81)	449 (106)	8 (–)	18 (4)	17 (3)	337 (90)	60 (7)	9 (2)
3	Заліщицький	294 (206)	346 (248)	5 (4)	17 (12)	2 (2)	322 (230)	(–)	– (–)
4	Тернопільський	265 (265)	304 (304)	5 (5)	10 (10)	4 (4)	273 (273)	12 (12)	– (–)
5	Станіславівський	294 (38)	367 (43)	8 (1)	15 (2)	7 (–)	325 (39)	12 (1)	– (–)

Таблиця 2.4

**Адміністративно-територіальний поділ півавстрійської
частини Тернопільщини напередодні і після реформи
1867 р. [1]**

Із середини 1850-х до 1867 року							
№ з/п	Округи (циркули), по віти	Площа, км ²	Насе лення у 186 6 р., ти с. ос.	№ з/п	Округи (циркули), по віти	Площа, к м ²	Насе лення у 186 6 р., ти с. ос.
І Бережанський округ		4 186	238,8	5	Мединський повіт	350	21,8
1	Бережанський повіт	566	33,6	6	Микулинецький повіт	347	24,1
2	Козівський повіт	...	...	7	Скалатський	404	28,4

					повіт		
3	Підгаєцький повіт	577	33,0	8	Теребовлянський повіт	364	28,0
II Золочівський округ		5 398	280,9	9	Тернопільський повіт	435	40,8
1	Залозецький повіт	...	...	V Чортківський округ		3 745	280,7
2	Зборівський повіт	...	...	1	Борщівський повіт	427	34,6
III Станіславівський округ		5 563	306,9	2	Буданівський повіт	380	24,4
1	Монастирський повіт	...	...	3	Гусятинський повіт	550	28,7
2	Бучацький повіт	...	...	4	Заліщицький повіт	332	31,8
IV Тернопільський округ		3 635	251,2	5	Копичинецький повіт	503	34,1
1	Гримайлівський повіт	443	29,2	6	Мельницький повіт	408	32,5
2	Збаразький повіт	399	28,5	7	Тлустенський повіт	385	29,3
3	Золотниківський повіт	422	24,4	8	Чортківський повіт	429	32,9
4	Ігровицький повіт	374	21,0	9	Язлівецький повіт	404	27,7
Із 1867 до 1914 року							
№ з/п	Повіти	Площа, км ²	Населення у 1867 р., тис. ос.	№ з/п	Повіти	Площа, км ²	Населення у 1867 р., тис. ос.
1	Бережанський	1 097	65,9	7	Зборівський (з 1912 р.)	...	...
2	Борщівський	766	67,5	8	Підгаєцький	848	48,3
3	Бучацький	888	63,7	9	Скалатський	834	57,9
4	Гусятинський	933	61,1	10	Теребовлянський	669	49,7

**Адміністративно-територіальні одиниці на території
Тернопільщини між Першою та Другою світовими війнами**
[1]

ЗУНР/УНР (1918–1919)		Польща (1921–1939)						
№ з/п	Воєводства, землі, повіти	№ з/п	Воєводства, Повіти	Площа, кв. км	Населення у 1934 р., тис. осіб	Кількість гмін	Кількість громад	
							Міських	Сільських
Тернопільське воєводство (ЗУНР)		Тернопільське воєводство		16 340	1601,3	202	35	1131
1	Бережанський	1	Бережанський	1 152	103,3	12	2	72
2	Бібрський	2	Борщівський	1 024	105,9	18	2	72
3	Борщівський	3	Бродівський	1 055	88,8	9	1	65
4	Бродівський	4	Бучацький	1 211	139,3	16	4	81
5	Бучацький	5	Заліщицький	661	73,2	10	1	55
6	Гусятинський	6	Збаразький	740	65,9	10	1	61
7	Заліщицький	7	Зборівський	908	84,3	10	3	68
8	Збаразький	8	Золочівський	1 183	117,9	15	3	85
9	Кам'янка Струмиловський	9	Кам'янка Струмиловський	1 006	82,7	10	2	65
10	Золочівський	10	Копичинецький ¹	873	93,0	12	2	53
11	Зборівський	11	Перемишлянський	926	90,0	11	2	68
12	Перемишлянський	12	Підгаєцький	1 046	98,4	10	1	64
13	Підгаєцький	13	Радехівський	1 040	69,4	11	2	53
14	Радехівський	14	Скалатський	917	92,5	13	3	61
15	Рогатинський	15	Теребовлянський	697	75,4	10	2	42
16	Скалатський	16	Тернопільський	1 208	140,8	14	2	85
17	Теребовлянський	17	Чортківський	694	80,5	11	2	81
18	Тернопільський	Волинське воєводство						
19	Чортківський	1	Кременецький	2 772	222,0	13	9	243
Земля Погориння (УНР)								
1	Кременецький							

Адміністративно-територіальний устрій Тернопільщини у період Другої світової війни мав свої характерні особливості. Після підписання таємних угод між СРСР і Німеччиною 23 серпня 1939 року, що передбачали поділ Польщі, землі Галичини та Волині увійшли до складу Радянського Союзу. Вже 17 вересня 1939 року Червона армія вступила на території Західної України. 4 грудня того ж року було створено шість нових адміністративних областей, серед яких опинилась і Тернопільська — на базі 12 повітів колишнього Тернопільського воєводства та Кременецького повіту Волинського воєводства.

У січні 1940 року було затверджено новий радянський адміністративно-територіальний поділ — область поділили на 38 районів та одну окрему адміністративну одиницю, що підпорядковувалася Тернопільській міській раді. Цей поділ існував до кінця 1950-х років, за винятком часу німецької окупації. Влітку 1941 року територію області захопили війська нацистської Німеччини, після чого її поділили на дві частини: Галицьку та Волинську. З 1 серпня 1941 року колишнє Тернопільське воєводство включили до дистрикту "Галичина" Генерального губернаторства (центр — Львів), у якому функціонували три окружні староства — Бережани, Чортків і Тернопіль. Землі Кременецького повіту відійшли до Генеральної округи "Волинь" (пізніше — "Волинь-Поділля") райхскомісаріату "Україна" з центром у місті Рівне.

Після повернення Червоної армії в липні 1944 року радянська влада була відновлена. Проте зруйнований під час війни Тернопіль став виконувати функції обласного центру лише у серпні 1946 року. До цього обласні органи влади тимчасово працювали у Збаражі та Чорткові. Відновлені 38 районів були сформовані на базі кількох довоєнних польських гмін, мали відносно невеликі площі (приблизно 363 км²) та середню чисельність населення — близько 26 тис. осіб (на 1956 рік).

Центрами районів стали 13 міст, які до того часу були повітовими центрами Польщі (деякі з них зберегли або отримали міський статус

повторно), 5 селищ міського типу (серед яких — Микулинці, Монастириська, Підволочиськ, Почаїв, Товсте) та 21 велике село. Значна частина сіл, що спочатку були районними центрами, згодом отримали статус селищ міського типу.

Таблиця 2.6

**Зміни в адміністративно-територіальному поділі
Тернопільської області за період 1946–2015 рр. [1]**

Адміністративно-територіальні одиниці	1.09. 1946	1.10. 1958	1.09. 1960	1.01. 1963	1.01. 1979	1.01. 1987	1.01. 1993	1.01. 2005	1.01. 2015
Сільські (низові) райони	38	38	30	15	16	16	17	17	17
Місцеві ради, всього	954	675	521	509	452	455	569	616	615
у т.ч.: міські	14	14	14	14	16	16	16	18	18
селищні	3	9	12	15	14	20	19	17	17
сільські	937	652	495	480	422	419	534	581	580
Населені пункти, всього	1 704	1 056	1 058	...	978	974	1 042	1 053	1 058
у т.ч.: сільські поселення	1 687	1 033	1 032	...	948	938	1 007	1 018	1 023

У повоєнний період, особливо наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років, адміністративна карта Тернопільщини зазнала суттєвих змін. Такі населені пункти як Шумськ і Ланівці отримали статус міст, тоді як деякі колишні міські або селищні поселення згодом втратили цей статус і повернулися до категорії сільських (наприклад, Великий Глибочок та Золотники). У процесі наступних адміністративних реформ значна частина селищ, великих сіл і навіть окремих міст (зокрема Копичинці, Монастириська, Підгайці) втратила функції районних центрів. Усі подрібнені

у довоєнний період адміністративно-територіальні одиниці знову були укрупнені, що призвело до збільшення їх середньої площі майже удвічі.

У січні 1959 року першими були ліквідовані Коропецький та Скала-Подільський райони. У березні того ж року до цього списку додалися Білобожницький, Буданівський, Гримайлівський, Новосілківський, Пробіжнянський і Струсівський райони. Найбільш масштабне укрупнення адміністративно-територіального поділу відбулося наприкінці 1962 року — тоді було одночасно скасовано 16 районів і утворено новий — Тернопільський район. У подальші 30 років відновлення зазнали лише два райони: Монастирський у 1966 році та Підгаєцький у 1991-му.

Реформи радянського періоду суттєво вплинули як на кількість, так і на структуру найменших адміністративно-територіальних одиниць — місцевих рад, особливо сільських, а також на самі сільські поселення. Основними напрямками цих змін стали значне скорочення кількості таких одиниць та масові перейменування. Загалом за час радянської влади внаслідок об'єднання населених пунктів, їх включення до складу міст і селищ міського типу з мапи області зникло 685 поселень, серед яких 148 сіл і 537 хуторів. Окрім того, ще 213 населених пунктів (19 сіл і 194 хутори) було знято з обліку через переселення мешканців. Серед знищених поселень були й такі, що постраждали внаслідок бойових дій чи міжнаціональних конфліктів — наприклад, польське село Гонтова у Залозецькому районі та українське Антонівці у Шумському районі, яке зазнало репресій через активність УПА в цьому регіоні.

Однак значна частина поселень зникла або через природне вимирання, або внаслідок державної політики укрупнення територіальних одиниць і ліквідації визнаних "неперспективними" малих сіл. Часто такі рішення були економічно або соціально необґрунтованими. За цей період також перейменовували 142 населених пункти, 25 із яких пізніше були об'єднані або включені до меж міст і селищ, а 10 — зняті з обліку. Зміни назв здебільшого мали ідеологічний характер, що часто порушувало історичні традиції.

З кінця 1980-х — початку 1990-х років спостерігається зворотна тенденція — відновлення історичних назв і статусів сіл. До сьогодні було реабілітовано понад 80 населених пунктів (у тому числі Антонівці), а близько 35 поселень отримали свої історичні назви. Також відчутно зросла кількість сільських рад — майже на 40% порівняно з 1987 роком.

Станом на 1 січня 2015 року адміністративно-територіальний устрій Тернопільської області включав 17 районів, 18 міських, 17 селищних та 580 сільських рад, до складу яких входило 1023 сільських населених пункти. У середньому на один район припадало 813 км² площі та приблизно 62,7 тисячі мешканців. Типовий район мав у своєму складі одне місто, одне селище міського типу та близько 34 сільські ради, кожна з яких охоплювала в середньому 1,75 села. Найбільше міст — по два — знаходились у Кременецькому та Гусятинському районах, при цьому в останньому адміністративним центром виступало селище міського типу, а не місто. У Козівському районі міських поселень взагалі не було. Кількість сільських рад у районах коливалася від 21–25 до 42–43 одиниць.

Таблиця 2.7

**Адміністративно-територіальний поділ Тернопільської області на
кінець 2015 р. [1]**

Райони, міські ради	Площа, кв. км	Населення на 1.01.2016, о сіб	Населені пункти			Сільсь кі рад и
			міс та	СМТ	села	
Бережанський	661	41 213	1	—	56	25
Борщівський	1 006	67 404	1	2	70	42
Бучацький	802	63 801	1	1	57	37
Гусятинський	1 016	60 560	2	2	61	39
Заліщицький	684	47 035	1	1	53	35
Збарзький	863	57 878	1	1	75	36
Зборівський	978	41 872	1	1	90	42
Козівський	694	38 203	—	2	53	31
Кременецький	918	68 740	2	—	67	28
Лановецький	632	29 653	1	—	52	26
Монастирський	558	28 389	1	1	46	30
Підволочиський	837	42 667	1	1	60	34
Підгаєцький	496	18 646	1	—	36	21
Теребовлянський	1 130	66 029	1	2	75	41
Тернопільський	749	67 335	—	2	56	38
Чортківський	892	45 074	—	1	56	43
Шумський	838	33 637	1	—	60	32
м. Тернопіль	59	218 228	1	—	—	—
м. Чортків	11	29 345	1	—	—	—
Тернопільська область	13 824	1 065 709	18	17	1023	580

Протягом тривалого періоду Тернопільська область залишалася єдиною в Україні, де статус міста обласного значення мав лише обласний центр – Тернопіль. Лише у 2013–2015 роках такий самий статус було надано ще трьом містам — Чорткову, Бережанам і Кременцю. Інші 14 міст області продовжували мати статус міст районного значення.

У 1991 році відбулося утворення Підгаєцького району, який було сформовано з частини територій Бережанського та Теребовлянського районів. Відтоді адміністративно-територіальний устрій області включав 17 районів. Вони суттєво різнилися між собою за площею, чисельністю

населення, кількістю населених пунктів і сільських рад. Найбільш просторими за площею були Борщівський, Гусятинський, Зборівський, Теремовлянський, Кременецький та Чортківський райони, кожен із яких сформувався навколо міста. Однак жоден із них не перевищував середньоукраїнський показник площі в 1200 км². Найменші відхилення від середнього розміру в області мали Підволочиський, Бучацький, Шумський та Збаразький райони, тоді як найменшу територію займали Підгаєцький, Лановецький, Заліщицький і Бережанський райони.

Чисельність населення також суттєво відрізнялася між районами. Перевищували середній для України показник у 52 тисячі жителів лише Бучацький, Борщівський, Гусятинський, Збаразький і Теремовлянський райони. У більшості інших районів мешкало від 40 до 50 тисяч осіб. Найменш заселеним залишався Підгаєцький район — його населення було меншим за 20 тисяч осіб.

Відмінності спостерігалися й у кількості населених пунктів та сільських рад. Найбільша кількість поселень та рад припадала на північні та західні райони, де переважає розосереджена сітка сіл. У той же час у найменшому за площею Підгаєцькому районі ці показники були мінімальними. Сільські ради теж помітно відрізнялися за кількістю населених пунктів, площею обслуговуваної території та чисельністю жителів. Зазвичай кожна рада охоплювала 1–2 села.

З початком реформи децентралізації в Україні, яка стартувала у 2015 році із впровадження законів «Про співробітництво територіальних громад» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад», в Тернопільській області розпочався процес оновлення адміністративно-територіальної структури. Основною його метою стало створення нових адміністративних одиниць — територіальних громад, що прийшли на зміну колишнім сільським радам.

Таблиця 2.8

**Основні показники адміністративно-територіальних
районів Тернопільської області станом на 1 січня
2017 року [1]**

Назва району	Площа, км ²	Відхилення від середнього показника, км ²	Кількість населення, тис. осіб	Кількість поселень	Відхилення від показника середньої людності	Кількість сіл/раді	Середня кількість сіл в 1 сіл/раді
Бережанський	661	-152	21154	58	-28387	25	2
Борщівський	1006	193	67044	73	17503	42	2
Бучацький	802	-11	63534	59	13993	37	2
Гусятинський	1016	203	59957	65	10416	39	2
Заліщицький	684	-129	46639	55	-2902	35	2
Збаразький	863	50	57607	77	8066	36	2
Зборівський	977	164	41484	92	-8057	42	2
Козівський	694	-119	37922	55	-11619	31	2
Кременецький	918	105	46926	69	-2615	38	2
Лановецький	632	-181	29579	53	-19962	26	2
Монастириський	558	-255	27826	48	-21715	30	1
Підволочиський	837	24	42313	62	-7228	34	2
Підгаєцький	496	-317	18367	37	-31174	21	1
Теребовлянський	1130	317	65498	78	15957	41	2
Тернопільський	749	-64	67231	58	17690	38	2
Чортківський	903	90	44618	57	-4923	43	1
Шумський	838	25	33380	61	-16161	32	2
Всього	13823	-	1059200	1057	-	580	

Такі громади – це «це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр».

Розширення територіальних громад шляхом об'єднання кількох сільських територій сприяє формуванню фінансово спроможних систем із власними бюджетами, що дозволяє забезпечити їх комплексний соціально-економічний розвиток. У таких умовах громади функціонуватимуть як цілісні утворення (кластери), всередині яких жителі зможуть реалізовувати потенціал місцевих ресурсів для покращення якості життя та розвитку економіки.

Збільшення площі громад у порівнянні з попередніми адміністративними одиницями потребує додаткової фінансової підтримки, у тому числі через трансферти з бюджетів різних рівнів, що також має позитивно позначитися на добробуті мешканців. Проблема зростання відстаней між населеними пунктами в межах громади нині може бути розв'язана завдяки розвитку сучасних засобів зв'язку, телекомунікацій та транспортної інфраструктури.

Органи місцевого самоврядування повинні володіти достатньою автономією для реалізації власних повноважень, що закріплено як у національному законодавстві України, так і в Європейській хартії місцевого самоврядування, ратифікованій Україною у 1997 році (прийнята Радою Європи у 1985 році). Згідно з цим документом, повноваження місцевих рад мають бути повними та виключними й не можуть обмежуватися іншими державними структурами, крім випадків, передбачених законом. Це вимагає чіткого розподілу функцій між центральною владою та місцевими громадами. Таким чином, управління територіями завжди супроводжується певним балансуванням між централізацією та децентралізацією.

У Тернопільській області — типовому аграрному регіоні — до початку децентралізаційної реформи 2014 року існувало 580 сільських, 17 селищних і

18 міських рад, які були основними елементами адміністративної структури. Аналіз людності та рівня розвитку цих одиниць показав, що оптимально було б створити 135 громад — відповідно до європейських підходів (Заставецька, 2013).

Проте запропоновані варіанти об'єднання не завжди враховували реальні особливості розселення населення, соціально-економічні зв'язки між селами, наявну транспортну доступність до адміністративних центрів громад, що породжує певні труднощі у їхньому функціонуванні. Станом на початок 2017 року в області функціонувало вже 26 об'єднаних громад, які істотно відрізнялися за ресурсною базою, площею, чисельністю жителів, розвиненістю виробничої та соціальної інфраструктури.

Найвищий потенціал для економічного розвитку мають ті громади, які сформувалися навколо міст та селищ міського типу. Наприклад, на початку 2017 року найбільшими за чисельністю населення були Теремовлянська міська громада (понад 30 тис. жителів) та Підволочиська селищна громада (21,4 тис. осіб), які об'єднали відповідно 13 і 16 сільських рад. Найменшими були Лопушненська (1,8 тис. осіб), Озерянська (2,3 тис. осіб) та Колодненська (3,1 тис. осіб) громади, створені на основі двох сільських рад навколо села з відносно розвиненим потенціалом.

Особливу увагу привертає процес формування громад навколо Тернополя. Тут важливо дотримуватись принципів добровільності, територіальної цілісності та єдності. У межах цієї зони функціонують вже дві спроможні громади — Байковецька та Великогаївська, до складу яких увійшло відповідно 5 та 7 сіл. Вони мають значний людський і ресурсний потенціал, добре розвинену економічну та соціальну інфраструктуру, а також вигідне географічне розташування поблизу обласного центру, що позитивно позначається на їхній господарській активності та доступності до об'єктів загальнообласного значення.

Таблиця 2.9

Групування територіальних громад Тернопільської області за кількістю жителів, на початок 2017 року [за даними Офіційного українського державного сайту «Децентралізація влади»]

Кількість населення, тис. осіб					
до 2,0	2,1-5,0	5,1-10,0	10,1-15,0	15,1-20,0	понад 20,0
Лопушненська	Озерянська Заводська Козлівська Байковецька Білобожницька Колодненська Новосілківська Скориківська	Почаївська Гусятинська Коропецька Микулинецька Васильковецька Золотниківська Іванівська Колиндянська Озернянська	Золотопотіцька Скала-Подільська Великогаївська	Скалатська Шумська Мельнице-Подільська	Теребовлянська Підволочиська

Територіальні громади області суттєво відрізняються між собою за площею та обсягами земельних ресурсів. Для аграрного регіону, яким є Тернопільщина, саме земля виступає основним фактором економічного розвитку, а ефективність її використання визначає соціально-економічний стан громади загалом. Найбільші за площею громади сформувалися навколо міст і селищ міського типу — Шумської, Підволочиської, Мельнице-Подільської, Теребовлянської, Золотниківської (останнє до реформ мало статус селища міського типу).

Проте найбільший потенціал щодо земельних ресурсів мають ті громади, де площа території на одного жителя є найвищою. До таких належать Шумська, Озернянська, Колодненська, Теребовлянська громади та інші.

Значні за розмірами громади також об'єднують багато населених пунктів. Наприклад, у складі Теребовлянської, Підволочиської, Мельнице-

Подільської, Золотниківської громад — понад 20 поселень, а до Шумської громади входять аж 36 сіл. Серед них чимало малих сільських населених пунктів, де чисельність населення не перевищує 500 осіб, а в окремих випадках — і 200 жителів. Такі села відносять до групи «депресивних» через низький рівень освоєння земель, недостатньо розвинену інфраструктуру та обмежений людський потенціал, зокрема значну частку людей старшого віку.

Табл. 2.10

Основні параметри територіальних громад Тернопільської області, на початок 2017 року [за даними Офіційного українського державного сайту «Децентралізація влади»]

Громада	Площа, км ²	Кількість насе- них пунктів	Кількість насе- лення, осіб	Максимальна відстань до центра
Білобожнівська	74,3	6	3885	9
Байковецька	86,2	7	5614	19
Васильковецька	126,0	6	6322	7
Великогаївська	142,0	14	11187	20
Гусятинська	35,0	4	8391	9
Заводська	28,8	2	4463	4
Золотниківська	284,2	21	8204	25
Золотопотіцька	124,0	11	10914	9
Іванівська	110,0	5	4482	10
Козлівська	96,0	5	4648	14
Коліндянська	108,0	6	4696	16
Колодненська	79,0	5	2830	11
Коропецька	68,0	6	4900	6
Лопушненська	55,0	6	2317	7
Мельнице- Подільська	223,0	20	16206	23
Микулинецька	94,0	7	7993	17
Новосільська	92,0	8	3496	6
Озернянська	127,0	8	6366	7
Озерянська	57,0	5	2644	7
Підволочиська	350,0	23	19855	30
Почаївська	54,0	4	9455	11
Скала-Подільська	149,9	12	9660	15
Скалатська	224,0	16	14478	12
Скориківська	144,0	14	4066	17
Теребовлянська	399,0	26	30698	24
Шумська	499,0	36	21291	38

У більшості територіальних громад області визначено чіткий адміністративний центр — зазвичай це міста або селища міського типу, а також окремі великі села. Саме в цих центрах зосереджені об'єкти соціальної та виробничої інфраструктури, що мають значення для всієї громади. Як правило, центри забезпечені хорошим транспортним сполученням із усіма населеними пунктами громади.

Середня відстань від сільських населених пунктів до адміністративного центру громади становить близько 10 км. Водночас у Шумській громаді є

села, що розташовані на відстані 20–25 км від центру, а одне — навіть за 36 км. У Підволочиській та Золотниківській громадах найдалі населені пункти знаходяться за 25–30 км, у Мельнице-Подільській — у межах 15–22 км. Така картина пояснюється тим, що адміністративний центр громади не завжди збігається з її географічним центром і часто розташований ближче до окраїни території. Подібна ситуація спостерігається і в деяких інших громадах, зокрема Байковецькій, Колиндянській та ряді інших.

Процес створення дієздатних територіальних громад, які, згідно з «Методикою формування спроможних громад», являтимуть собою «територіальні громади сіл (селищ, міст) які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці», супроводжується низкою проблем їх геопросторової організації.

Можливо - це проблеми, як створити нові громади, де люди живуть і працюють, і як вони стосуються інших громад поблизу. Вони також передбачають, як ділитися грошима та ресурсами серед людей у громаді. Можливо важко вирішити, де намалювати кордони громад, які поділяють територію. Найбільші проблеми виникають, коли села, близькі один до одного, є частиною різних громад. Коли в селах іноді можливі громади, люди, які живуть в одному місці, мають кращі способи подорожувати та працювати з людьми, які живуть в іншому місці, ніж з людьми, які живуть у власному місці. Ми можемо знайти багато випадків, коли утворюються нові громади, тому нам потрібно бути дуже обережними, коли з ними маємо справу. Ми повинні вирішити, де вони належать на основі існуючих соціальних та економічних зв'язків. У громадському центрі є проблема з його визначенням, а це означає, що він може бути в іншому місці, ніж там, де він повинен бути. Це

викликає проблеми з тим, як вирішити, де належить громадський центр або як піклуватися про землю навколо неї.

У територіальних громадах часто виникає проблема транспортного забезпечення, особливо у тих, що охоплюють значну кількість дрібних сіл, між якими немає належного сполучення. Подібна ситуація характерна для північних і західних районів області — зокрема Кременецького, Шумського, Бережанського та Зборівського, де спостерігається розпорошене розселення населення, а до складу громади входять по 8-9 невеликих сіл. У таких населених пунктах переважають люди старшого віку, яким важко добиратися до адміністративного центру громади через поганий стан доріг.

Не менш актуальною залишається проблема забезпечення розвитку всіх населених пунктів громади та визначення їх місця в загальному соціально-економічному процесі. Особливу увагу слід зосередити на центрах громад — великих селах чи селищах міського типу, які повинні стати осередками розміщення важливих виробничих підприємств і соціальних закладів, що створюватимуть робочі місця та надаватимуть необхідні послуги населенню. Такі центри мають бути добре сполучені як із селами громади, так і з районним центром, виконуючи роль «полюсів зростання» — осередків нових систем розселення та територіального управління.

Ще одним викликом для територіальних громад залишається збереження існуючої поселенської мережі, оскільки для багатьох сіл характерна стійка тенденція до скорочення населення, занепаду інфраструктури та ослаблення міжпоселенських зв'язків. Для ефективного функціонування нових адміністративно-територіальних одиниць важливо передусім зберегти сформовану мережу населених пунктів.

Важливим напрямком розвитку громад є також раціональне розміщення об'єктів соціальної інфраструктури — зокрема шкіл, медичних закладів та інших установ, необхідних для забезпечення потреб мешканців.

Таблиця 2.11

Соціальна інфраструктура територіальних громад Тернопільської області, на початок 2017 року [за даними Офіційного українського державного сайту «Децентралізація влади»]

Громади	Кількість закладів соціальної інфраструктури, одиниць							
	Загальноосвітніх шкіл			ФАП	Лікарень	Амбулаторій	Закладів культури	Закладів фізичної культури
	I ст	I-II ст.	I-III ст.					
Білобожнівська	-	2	1	5	-	1	7	1
Байковецька	-	4	1	5	-	1	6	4
Васильковецька	1	4	2	4	-	3	5	4
Великогаївська	1	2	3	14	1	-	14	5
Гусятинська	-	2	1	3	1	1	3	1
Заводська	-	1	1	1	-	1	2	2
Золотниківська	1	7	3	16	1	2	15	4
Золотопотіцька	4	3	4	9	1	2	8	4
Іванівська	-	3	2	3	-	2	4	
Козлівська	-	3	-	4	1	1	3	3
Коліндянська	1	2	2	4	-	2	5	4
Колодненська	1	2	1	3	-	2	3	1
Коропецька	3	1	1	5	1	1	4	2
Лопушненська	-	3	1	3	-	1	4	2
Мельнице Подільська	4	5	5	16	1	4	20	5
Микулинецька	2	2	1	4	1	1	7	4
Новосільська	1	1	1	2	-	1	9	4
Озернянська	3	3	1	6	-	2	7	3
Озерянська	2	1	1	4	-	1	4	2
Підволочиська	2	9	6	17	1	4	35	12
Почаївська	1	1	1	2	1	1	2	2
Скала Подільська	1	4	3	8	-	4	13	6
Скалатська	3	4	5	12	1	5	29	9
Скориківська	2	3	2	10	-	1	12	5

Як свідчать результати аналізу сучасного стану інфраструктури територіальних громад, у кожній з них функціонують школи I–III ступенів, які в перспективі можуть стати опорними навчальними закладами. Водночас лікарні наявні лише в половині громад, переважно у міських і селищних (виняток становлять Заводська, Скала-Подільська та Козлівська громади). У тих населених пунктах, де медичні заклади відсутні, виникає потреба у створенні таких установ. Загалом громади добре забезпечені закладами культури, проте існують проблеми щодо їх ефективного використання та належного матеріально-технічного стану.

При наданні соціальних послуг населенню територіальних громад важливу роль відіграє взаємодія між сусідніми громадами. Така співпраця дозволяє реалізовувати спільні проекти та об'єднувати ресурси для вирішення завдань, які складно або неможливо реалізувати силами однієї громади, наприклад, будівництво доріг чи розвиток інфраструктурних об'єктів.

Отже, історичний аналіз адміністративно-територіальних реформ на території Тернопільщини засвідчує їх складний, багатоетапний характер, обумовлений змінами державної приналежності краю, соціально-економічними умовами та політичними факторами. Початкові засади самоврядування були закладені ще в XV–XVIII ст. через надання містам магдебурзького права, що сприяло розвитку місцевого управління. Подальші зміни зумовлювались входженням краю до складу Австро-Угорщини, Польщі, СРСР, а з 1991 року – незалежної України.

Суттєві зміни у поділі відбулися в радянський період, коли численні повіти замінили районами, а мережа сільських рад постійно укрупнювалась або скорочувалась, що супроводжувалось ліквідацією багатьох сіл та хуторів. В результаті таких змін суттєво знизилась густота сільського населення, збільшились середні площі територіальних одиниць, що ускладнило доступ жителів до соціальних послуг.

Сучасний етап реформування (з 2015 р.) пов'язаний із децентралізацією, що передбачає створення спроможних об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Мета цієї реформи — забезпечення фінансової самостійності громад, підвищення якості та доступності послуг для населення, стимулювання місцевого економічного розвитку. Однак поряд із позитивними результатами виявились і проблеми: значна віддаленість окремих сіл від центрів громад, диспропорції у соціально-економічному розвитку, збереження мережі малих депресивних поселень, недосконала транспортна інфраструктура.

Таким чином, адміністративно-територіальні реформи Тернопільщини демонструють тривалий процес пошуку ефективної моделі управління територіями. Успіх децентралізації значною мірою залежить від подальшого врахування історичних особливостей розселення, розвитку місцевої інфраструктури, збереження сільської мережі та ефективного міжгромадського співробітництва.

2.3 Суспільно-географічна характеристика адміністративних районів

У вересні 2015 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», яким було закріплено, що об'єднана територіальна громада буде створеною відповідно до закону з дня вступу в законну силу рішеннями усіх рад, які прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад, або з моменту набрання законної сили рішення про підтримку добровільного об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі та за умови відповідності таких рішень висновку, відповідно до даного Закону.

25 жовтня 2015 року в об'єднаних громадах відбулися перші місцеві вибори. Вже 11 грудня того ж року Тернопільська обласна рада схвалила початковий перспективний план формування територій громад області. Остаточне визначення адміністративних центрів та затвердження територій

громад Тернопільської області відбулося 12 червня 2020 року рішенням Кабінету Міністрів України.

Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування», реалізація повноважень відбувається безпосередньо територіальними громадами сіл, селищ і міст через відповідні сільські, селищні та міські ради й їхні виконавчі органи. Окрім того, спільні інтереси громад на рівні районів і областей представляють районні та обласні ради.

Територіальна громада – спільнота мешканців певної території, які об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, і є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, як добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають спільний адміністративний центр. Адміністративно-територіальна одиниця – область, район, місто, район у місті, селище, село.

12 червня 2020 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження в якому затвердив 55 адміністративних центрів, і узгодив території громад області.

Верховна Рада України 17 липня 2020 року ухвалила постанову, згідно з якою на території області було створено 3 райони – Тернопільський район, Чортківський та Кременецький.

Таким чином, з 19 липня 2020 року адміністративно-територіальний устрій області включає 3 райони, 18 міст, 17 селищ міського типу, 1 селище та 1022 села.

Система місцевого самоврядування представлена 3 районними радами та 55 радами територіальних громад, серед яких 18 — міських, 16 — селищних та 21 — сільська рада.

За розробленим перспективним планом адміністративної реформи на території Тернопільської області планували утворити наступні 50 територіальних громад: Бережанську, Жуківську, Борщівську, Скала-Подільську, Мельнице-Подільську, Бучацьку, Золотопотіцьку, Гусятинську, Васильковецьку, Гримайлівську, Копичинецьку, Хоростківську, Заліщицьку,

Товстенську, Збаразьку, Вишнівецьку, Зборівську, Залозецьку, Козівську, Козлівську, Кременецьку, Почаївську, Лановецьку, Борсуківську, Монастириську, Коропецьку, Підволочиську, Скориківську, Скалатську, Підгаєцьку, Тереховлянську, Буданівську, Іванівську, Струсівську, Микулинецьку, Золотниківську, Тернопільську, Почапинську, Байковецьку, Великоглибочецьку, Білецьку, Великобірківську, Великогаївську, Острівську, Чортківську, Колиндянську, Білобожницьку, Нагірянську, Шумську, Великодедеркальську.

15 липня створено першу в області об'єднану територіальну громаду — Скалатську міську — з адміністративним центром громади в місті Скалаті Підволочиського району.

Станом на серпень 2015 року кількість громад не змінилася, але було змінено перелік громад та їхній склад: Бережанська, Борщівська, Скала-Подільська, Мельнице-Подільська, Бучацька, Золотопотіцька, Гусятинська, Васильковецька, Гримайлівська, Копичинецька, Хоростківська, Заліщицька, Товстенська, Збаразька, Вишнівецька, Зборівська, Залозецька, Козівська, Козлівська, Кременецька, Почаївська, Лановецька, Борсуківська, Монастириська, Коропецька, Підволочиська, Скориківська, Скалатська, Підгаєцька, Тереховлянська, Іванівська, Микулинецька, Золотниківська, Тернопільська, Почапинська, Байковецька, Великоглибочецька, Білецька, Великобірківська, Великогаївська, Мишковицька, Чортківська, Колиндянська, Білобожницька, Нагірянська, Шумська, Великодедеркальська, Новосільська, Озернянська, Дружбівська.

Верховна Рада України 5 вересня 2015 року прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», за даним законом об'єднана територіальна громада вважається створеною з дня набрання законної сили рішення всіх рад, які прийняли рішення, щодо об'єднання територіальних громад, відповідно з моменту

набрання чинності рішенням про добровільне об'єднання територіальних громад на місцевому референдумі та за умови відповідності таких рішень висновку, передбаченому частиною четвертою статті 7 цього Закону.

Табл.2.12

Адміністративні одиниці Тернопільської області

Назва району	Адміністративний центр	Чисельність населення станом на 01.01.2020	Площа території району, км ²	Кількість територіальних громад (нових)	Кількість рад (старих)	Кількість населених пунктів
Кременецький	м. Кременець	143 191	2 635,2	8	100	204
Тернопільський	м. Тернопіль	565 037	6 174,7	25	272	492
Чортківський	м. Чортків	330 467	5 025,5	22	243	362

В процесі реформи децентралізації в Тернопільській області було утворено 3 адміністративні райони. Тернопільський район із центром в місті Тернопіль із площею території 6174,7 км², чисельністю населення 565037 тис.осіб, кількістю територіальних громад 25, кількістю населених пунктів 492. Чортківський район із центром в місті Чортків із площею 5025, 5 км², чисельністю населення 330467 тис.осіб, кількістю територіальних громад 22, кількістю населених пунктів 362. Кременецький район із центром в місті Кременець із площею території 2635,2 км², чисельністю населення 143191 тис. осіб, кількістю територіальних громад 8.

Як бачимо, по всіх критеріях Тернопільський район займає перше місце, Чортківський друге місце, третє місце займає Кременецький район.

Отже, адміністративно-територіальна реформа в Тернопільській області, що проводилася у межах загальнодержавної децентралізаційної політики

України, суттєво змінила структуру місцевого самоврядування та організації територій області. Результатом цієї реформи стало укрупнення районів – замість 17 попередніх створено лише 3: Тернопільський, Чортківський та Кременецький. Відтепер саме ці райони стали основними адміністративними одиницями області.

Табл.2.13

Перелік територіальних громад області

№ з/п	Назва територіальної громади	№ з/п	Назва територіальної громади	№ з/п	Назва територіальної громади
1.	Байковецька	20.	Збаразька	38.	Нагірянська
2.	Бережанська	21.	Зборівська	39.	Нараївська
3.	Білецька	22.	Золотниківська	40.	Озернянська
4.	Білобожницька	23.	Золотопотіцька	41.	Підволочиська
5.	Більче-Золотецька	24.	Іванівська	42.	Підгаєцька
6.	Борсуківська	25.	Іване-Пустенська	43.	Підгороднянська
7.	Борщівська	26.	Козівська	44.	Почаївська
8.	Бучацька	27.	Козлівська	45.	Саранчуківська
9.	Васильковецька	28.	Колиндянська	46.	Скала-Подільська
10.	Великобerezовицька	29.	Копичинецька	47.	Скалатська
11.	Великобiрківська	30.	Коропецька	48.	Скориківська
12.	Великогаївська	31.	Кременецька	49.	Теребовлянська
13.	Великодедеркальська	32.	Купчинецька	50.	Тернопільська
14.	Вишнівецька	33.	Лановецька	51.	Товстенська
15.	Гримайлівська	34.	Лопушненська	52.	Трибухівська
16.	Гусятинська	35.	Мельнице-Подільська	53.	Хоростківська
17.	Заводська	36.	Микулинецька	54.	Чортківська
18.	Заліщицька	37.	Монастирська	55.	Шумська
19.	Залозецька				

З-поміж них:

Тернопільський район є найбільшим за площею, чисельністю населення (понад 565 тис. осіб), кількістю територіальних громад (25) та

населених пунктів (492). Це визначає його як головний центр економічного, соціального та адміністративного життя області.

Посідає друге місце за всіма показниками: площею, кількістю населення (понад 330 тис. осіб), кількістю громад (22) та кількістю населених пунктів (362). Район має значний аграрний потенціал і вигідне географічне положення.

Кременецький район став найменшим за розмірами, кількістю населення (143 тис. осіб), кількістю громад (8) та населених пунктів (204). Хоча цей район має менший адміністративний потенціал, він володіє історико-культурною цінністю, значним туристичним та природно-ресурсним потенціалом.

У межах області остаточно сформовано 55 територіальних громад, з яких 18 – міські, 16 – селищні, 21 – сільська. Громади різняться за чисельністю населення, площею, економічними ресурсами, рівнем розвитку інфраструктури. Важливо, що нові територіальні громади отримали ширші повноваження і фінансову самостійність, що створює передумови для їхнього сталого соціально-економічного розвитку.

Таким чином, реформа адміністративно-територіального устрою Тернопільщини дозволила: зменшити кількість районів для ефективнішого управління, укрупнити територіальні громади для посилення їхньої спроможності, забезпечити більшу фінансову автономію органів місцевого самоврядування, створити умови для поліпшення якості життя мешканців області.

Разом з тим, реформа висунула нові виклики – забезпечення транспортної доступності до центрів громад, збереження та розвиток малих сіл, інтеграція слаборозвинених територій у єдину соціально-економічну систему. Від того, наскільки ефективно будуть вирішені ці питання, залежатиме успіх реалізації реформи у довгостроковій перспективі.

2.4 Територіальні громади: міжрайонне порівняння

Тернопільська область утворена 4 грудня 1939. Територія області – 13,8 тис. кв км (2,3% території України).

Розміщена на заході України і межує з Рівненською, Хмельницькою, Чернівецькою, Івано-Франківською та Львівською областями.

Адміністративно-територіальний поділ. Область поділена на 3 райони та 4 міста обласного підпорядкування. Всього в області налічується 1058 населених пунктів, з них – 18 міст, 17 селищ міського типу та 1022 села і 1 селище. У складі районів: 18 міських територіальних громад, 16 – селищних, 21 сільська територіальна громада. Чисельність та національний склад населення.

Станом на 1 січня 2022 – 1 021,7 тис осіб (2,5% чисельності по країні), у тому числі:

у міських поселеннях – 469,6 тис. осіб (46% населення області);

у селі – 552,1 тис. осіб (54% населення області).

Національний склад населення:

– українці – 97,8%;

– росіяни – 1,2%;

– поляки – 0,3%.

Економічний потенціал

Промисловість: В області понад 300 значних за обсягами підприємств, які здійснюють виробництво промислової продукції. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2021 році склав 29,4 млрд грн. Промисловими підприємствами області за січень-грудень 2021 року залучено капітальних інвестицій на суму 1,8 млрд грн.

Найбільшу частку у загальному обсязі реалізації становить продукція підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, машинобудування, виробництва гумових і пластмасових виробів іншої неметалевої мінеральної продукції, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря.

Сільське господарство: За 2021 рік всіма категоріями господарств вироблено валової продукції на суму 27499,3 млн гривень, що становить 113.4% до рівня 2020 року.

У розрахунку на одну особу населення вироблено 26799 гривень аграрної продукції.

У виробництві сільськогосподарської продукції основну частину займає продукція рослинництва, зокрема вирощування зернових, зернобобових та технічних культур. У загальному обсязі сільськогосподарської продукції питома вага рослинництва склала – 80,9% , тваринництва – 19,1%.

Транспортна мережа 5 007 км мережа автомобільних доріг загального користування, з них:

- 1485 км державного значення;
- 3522 км місцевого значення.

Експлуатаційна довжина залізничних колій в межах області – 777 км (43 залізничних станцій).

Освіта

- заклади вищої освіти – 29;
- заклади загальної середньої освіти – 687;
- заклади професійної (професійно-технічної освіти) – 19;
- інтернатні заклади обласного підпорядкування – 13;
- дошкільні установи – 604.

Охорона здоров'я

– медичні заклади та установи – 108, у т.ч . 54 стаціонарних (72 ліжок/місць на 10 тис населення);

– центри первинної медичної допомоги – 25 (до структури центрів входять 207 лікарських амбулаторій загальної практики сімейної медицини та 670 фельдшерсько-акушерських пунктів);

- самостійні лікарські амбулаторно-поліклінічні заклади – 8;
- обласний центр екстреної медичної допомоги – 1;
- санаторії – 3;

– лікарів (осіб) – 4 753 (39,2 на 10 тис населення).

Культура

– музеїв – 31;

– театрів – 2;

– бібліотек – 796;

– установ клубного типу – 916;

– філармонія – 1.

На території області розташовано:

– 2 024 пам'ятки археології (3 національного значення);

– 2 639 пам'яток історії (2 національного значення);

– 1 708 пам'яток архітектури та містобудування (180 національного значення);

– 339 пам'яток монументального мистецтва;

– 17 пам'яток садово-паркового мистецтва (2 національного значення),

1 пам'ятка науки і техніки.

Отже, Тернопільська область є важливим аграрно-промисловим регіоном західної України з розвиненою територіальною структурою місцевого самоврядування, що пройшла етапи суттєвого реформування у межах загальнодержавного процесу децентралізації. У результаті проведених змін область поділяється на 3 укрупнені райони та 55 територіальних громад, що забезпечують місцеве управління відповідно до потреб населення.

Громадське життя та господарська діяльність в області мають виражений аграрний характер: понад 54% населення мешкає у сільській місцевості, а основна частка валової продукції формується за рахунок рослинництва. Водночас область має вагомий промисловий потенціал – понад 300 підприємств, серед яких переважають харчова промисловість та машинобудування.

Розвинена транспортна мережа, включно з автомобільними дорогами загального користування протяжністю понад 5 000 км та залізничною

мережею завдовжки 777 км, забезпечує добру інтеграцію територіальних громад із зовнішніми ринками та регіонами України.

Освітня і медична інфраструктура області залишається важливою складовою соціального розвитку. В області функціонує 29 закладів вищої освіти, розгалужена мережа шкіл, закладів профтехосвіти, дошкільних установ, а також більше 100 закладів охорони здоров'я, включно з центрами первинної медичної допомоги.

Культурний потенціал Тернопільщини є значним: на території регіону зосереджено понад 7 000 пам'яток історії, архітектури, археології, монументального мистецтва та садово-паркового мистецтва, що створює передумови для розвитку туризму та збереження історико-культурної спадщини.

Таким чином, територіальні громади Тернопільської області мають достатній ресурсний, інфраструктурний та людський потенціал для сталого соціально-економічного розвитку. Однак актуальними залишаються виклики щодо ефективного використання наявних ресурсів, розвитку інфраструктури у сільській місцевості, збереження культурної спадщини та підвищення якості життя населення.

Висновки до 2 розділу

Адміністративно-територіальна реформа в Тернопільській області стала ключовим етапом у процесі децентралізації влади в Україні. Вона дала змогу оптимізувати управління територіями, підвищити ефективність місцевого самоврядування та наблизити владу до громадян. Результатом реформування стало формування трьох укрупнених районів — Тернопільського, Чортківського і Кременецького — з центрами відповідно у м. Тернопіль, м. Чортків та м. Кременець. Найбільшим за чисельністю населення, площею та кількістю громад став Тернопільський район.

Було створено 55 об'єднаних територіальних громад, що сприяло розвитку місцевої інфраструктури, зміцненню соціально-економічної бази та ефективнішому управлінню ресурсами. Серед них — як міські, селищні, так і сільські громади, що об'єднують населені пункти з урахуванням географічної, економічної та соціальної доцільності.

Таким чином, адміністративна реформа в області не лише змінила територіально-управлінську структуру, а й започаткувала новий етап розвитку регіону з урахуванням принципів демократичного самоврядування, ефективності та прозорості управління.

РОЗДІЛ 3.

ДИСПРОПОРЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЧОРТКІВСЬКОГО РАЙОНУ

3.1. Метричні показники

Територія адміністративної одиниці є водночас плацдармом для функціонування та розвитку громади. Адже саме від площі та конфігурації території громади чи району залежатимуть особливості транспортного сполучення поселень, ступінь забезпечення транспортної доступності населення до основних соціальних та адміністративних послуг, тощо.

Одним із показників, що може охарактеризувати конфігурацію території адміністративної одиниці є індекс форми.

Табл..3.1

Індекс форми

	Територіальні громади	S (км кв)	p (км)	A
1	Заліщицька	351,9	150	0,20
2	Товстинська	338,8	100	0,43
3	Більче-Золотецька	103,9	50	0,52
4	Іване-Пустенська	80,4	45	0,50
5	Борщівська	411,4	100	0,52
6	Гусятинська	245,8	62,5	0,79
7	Білобожницька	269,8	75	0,00
8	Скала-Подільська	184,9	75	0,41
9	Мельнице-Подільська	244,4	87,5	0,40
10	Бучацька	524,2	112,5	0,52
11	Золото-Потіцька	160,4	62,5	0,52
12	Коропецька	87,1	37,5	0,78
13	Колиндянська	155,8	55	0,65
14	Нагірянська	180,9	77,5	0,38
15	Копичинецька	171	72,5	0,41
16	Хоростківська	183,6	75	0,41
17	Гримайлівська	330,9	87,5	0,54
18	Заводська	90,4	42,5	0,63
19	Чортківська	151,7	77,5	0,32
20	Монастирська	471,4	95	0,66
21	Васильковецька	170,1	62,5	0,55
22	Трибухівська	118,7	55	0,49
	Чортківський район	5027,5	180	1,95

Індекс форми відображає ступінь компактності територіального об'єкта. Його визначають за формулою $I = 1,27(S:L)$, де S – площа території, а L – довжина основної осі (відстань між двома найбільш віддаленими точками на межі території). Значення цього показника варіюється від близьких до нуля — для найменш компактних об'єктів — до 1, що відповідає максимально компактній формі.

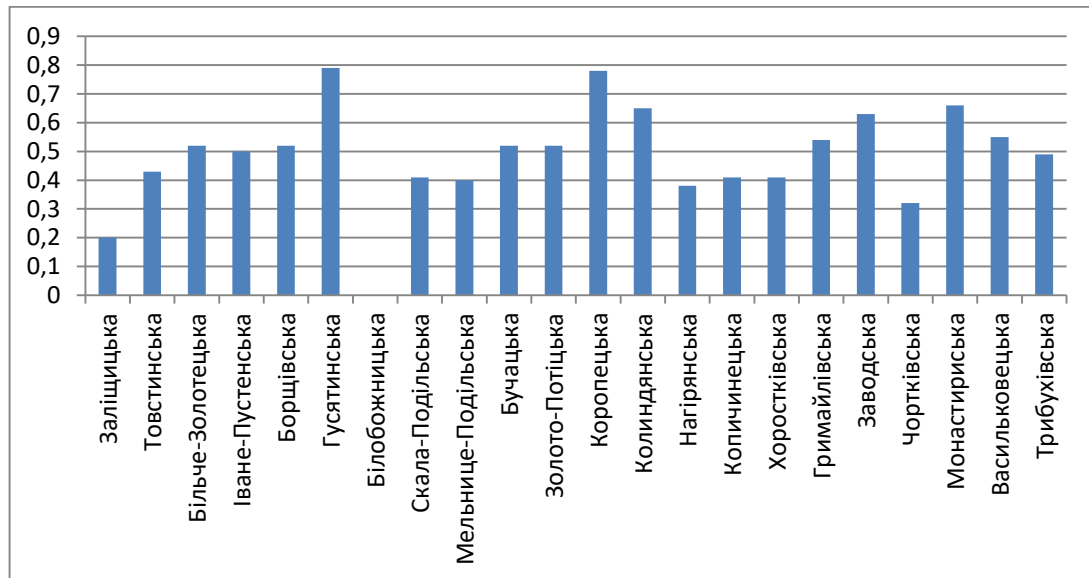

Рис.3.1. Розподіл значень індексу форми по територіальних громадах Чортківського району Тернопільської області.

З рисунку 3.1 чітко бачимо, що найменш компактною є територія Білобожницької ТГ. Натомість найбільш компактними будуть території Гусятинської та Коропецької територіальних громад.

Ще одним показником, який доповнює аналіз оцінки Міри форми. Даний показник узагальнює форму території, прив'язуючи її до найпростішої фігури – кола.

Форму території громади як фігури можна охарактеризувати показником, міра форми території розраховується за формулою $I = S / (0,282P)$, де S – площа території (наприклад, області), а P – довжина її периметра (межі). Якщо об'єкт має форму, максимально наближену до кола, цей індекс дорівнює 1. У разі видовженої чи неправильної форми значення індексу зменшується та наближається до нуля. Наприклад, для території України, яка має витягнуту та складну форму, цей показник становить 0,155.

Міра форми

	Територіальні громади	S (км кв)	L (км)	I
1.	Заліщицька	351,9	33,5	0,40
2.	Товстинська	338,8	31,5	0,43
3.	Більче-Золотецька	103,7	22,5	0,26
4.	Іване-Пустенська	80,4	12,5	0,65
5.	Борщівська	411,4	25	0,84
6.	Гусятинська	245,8	25	0,50
7.	Білоблжницька	269,8	27,5	0,45
8.	Скала-Подільська	184,9	20	0,59
9.	Мельнице-Подільська	244,4	12,5	1,99
10.	Бучацька	524,2	37,5	0,47
11.	Золото-Потіцька	160,4	32,5	0,19
12.	Коропецька	87,1	17,5	0,36
13.	Колиндянська	155,8	27,5	0,26
14.	Нагірянська	180,9	37,5	0,16
15.	Копичинецька	171	30	0,24
16.	Хоростківська	183,6	45	0,12
17.	Гримайлівська	330,9	57,5	0,13
18.	Заводська	90,4	13,2	0,66
19.	Чортківська	151,7	26,4	0,28
20.	Монастирська	471,4	57,5	0,18
21.	Васильковецька	170,1	40	0,14
22.	Трибухівська	118,7	30,8	0,16
23.	Чортківський район	5027,5	54	2,19

Як бачимо від співвідношення площі й периметру територіальної досліджуваної одиниці. Із даних поданих у таблиці можемо зробити висновок, що оптимальним варіантом буде випадок при мінімальних протяжностях території.

Із рисунку 3.2 бачимо, що більшість територіальних громад Чортківського району мають форму наближену до оптимальної (міра форми від 0 до 0,5). Винятком можуть бути Мельницеподільська (2), Іване-Пустенська (0,7), Борщівська (0,8), Заводська (0,7)

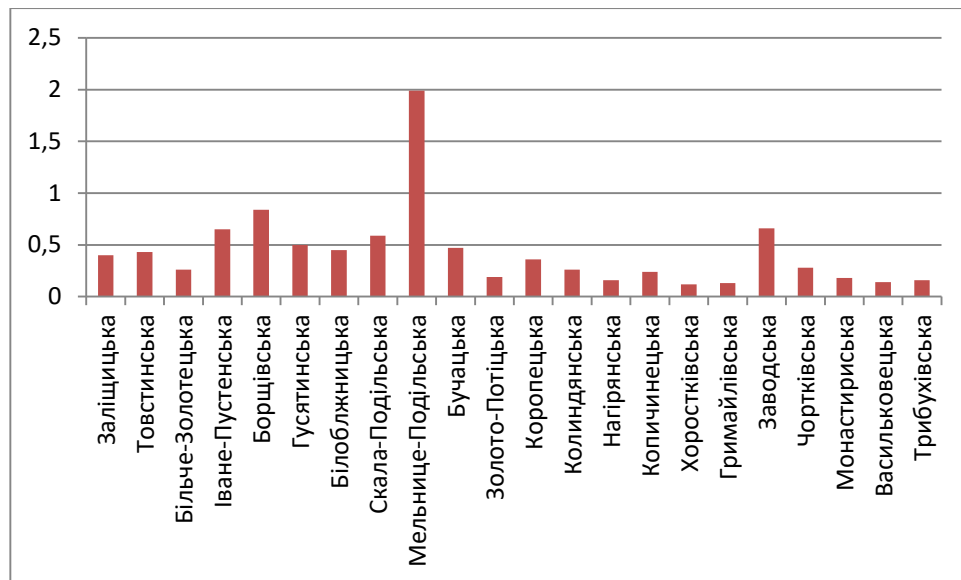

Рис.3.2. Розподіл значень міри форми по територіальних громадах

Чортківського району Тернопільської області.

У таблиці наведено значення міри форми (ймовірно, індекс компактності) для кожної громади Чортківського району. Значення варіюються від нижчих (менш компактна, витягнута або фрагментована територія) до вищих (більш компактна форма, наближена до круга чи квадрата).

Приклад:

Чортківська громада має високе значення міри форми – свідчить про відносну компактну структуру.

Гусятинська та Заліщицька громади мають нижчі показники – території, ймовірно, витягнуті, із нерівномірним розташуванням поселень.

Розподіл значень міри форми демонструє територіальну різноманітність громад Чортківського району. Компактні громади, як правило, мають кращі передумови для ефективного управління, розвитку інфраструктури та надання послуг населенню. Натомість громади з низькою мірою форми стикаються з викликами у логістиці, комунікаціях та просторовому плануванні. Ці показники варто враховувати під час стратегічного планування, щоб адаптувати підходи до розвитку кожної громади індивідуально.

Отже, аналіз метричних показників територіальних громад Чортківського району (індекс форми та міра форми) показав суттєві відмінності у геометричних параметрах їхніх територій, що має важливе значення для планування розвитку громад, організації транспортної доступності, логістики соціальних послуг та загальної ефективності місцевого управління.

За індексом форми, найбільш компактними є Гусятинська та Коропецька громади. Це свідчить про зручну конфігурацію території для забезпечення жителів послугами, організації транспортної мережі та розвитку інфраструктури. Натомість найменшу компактність має Білобожницька громада, що може ускладнювати управління її територією, збільшувати витрати на транспорт та послуги.

За мірою форми, що враховує співвідношення площі до периметра, виділяється Мельнице-Подільська громада (найвища міра форми 1,99), що вказує на її надзвичайну компактність та наближеність до оптимальної форми (кола). Інші громади, як-от Хоростківська, Гримайлівська, Васильковецька мають низькі значення показника (0,12–0,14), що говорить про їхню витягнуту або фрагментовану територіальну структуру, що ускладнює організацію транспортного сполучення та централізованого надання послуг.

Загалом більшість громад району мають прийнятну компактність (міра форми у межах 0,2–0,5), що є сприятливим фактором для ефективної діяльності місцевих органів самоврядування. Однак для громад із низькими показниками компактності (наприклад, Гримайлівська, Васильковецька, Трибуківська) необхідно розробляти спеціальні стратегії покращення транспортної доступності та оптимізації розміщення соціальних об'єктів.

Важливо враховувати ці метричні особливості при стратегічному плануванні розвитку кожної громади, адже просторові параметри безпосередньо впливають на якість управління, ефективність використання

ресурсів, рівень доступності послуг для жителів та загальний соціально-економічний розвиток.

3.2 Демографічні показники

На сучасному етапі розвитку територіальних громад є чи не найвагомішим індикатором соціально-економічного розвитку ТГ. Адже чим вища якість життя в громаді. Тим якіснішими будуть розселенські значення. Детально показники, що характеризують розселення населення у Чортківському адміністративному районі Тернопільської області відображено у таблиці 3.3.

Табл. 3.3.

Населення в територіальних громадах Чортківського району (2022 рік)

	Територіальні громади	чисельність (осіб)	S	густота (осіб на кв.км)	кількість н.п.	пересічна людність поселень
1.	Заліщицька	26994	351,9	76,7	30	900
2.	Товстинська	18343	338,8	54,1	26	706
3.	Більче-Золотецька	3982	103,9	38,3	7	569
4.	Іване-Пустенська	4831	80,4	60,1	4	1208
5.	Борщівська	29146	411,4	70,8	26	1121
6.	Гусятинська	15576	245,8	63,4	17	916
7.	Білоблжницька	10818	269,8	40,1	18	601
8.	Скала-Подільська	10238	184,9	55,4	15	683
9.	Мельнице-Подільська	16551	244,4	67,7	22	752
10.	Бучацька	37886	524,2	72,3	37	1024
11.	Золото-Потіцька	15172	160,4	94,6	15	1011
12.	Коропецька	6006	87,1	69	8	751
13.	Колиндянська	6593	155,8	42,3	8	824
14.	Нагірянська	8613	180,9	47,6	12	718
15.	Копичинецька	13150	171	76,9	12	1096
16.	Хоростківська	13695	183,6	74,6	10	1370
17.	Гримайлівська	9490	330,9	28,7	25	380
18.	Заводська	6852	90,4	75,8	6	1142
19.	Чортківська	36632	151,7	241,5	8	4579
20.	Монастирська	19357	471,4	41,1	40	484
21.	Васильковецька	8070	170,1	47,4	9	897
22.	Трибухівська	8750	118,7	73,7	7	1250
23.	Чортківський район	328362	5027,5	65,3	362	907

Як бачимо із таблиці при загальній чисельності населення у районі 328 тисяч осіб найбільша чисельність мешканців у Бучацькій та Чортківській територіальних громадах (відповідно 37 та 36 тис). Найменш людними будуть Більчезолотецька та Іванепустенська (3,9 та 4,8 тис. осіб відповідно). І це при пересічній людності територіальних громад – 14,8 тис. осіб . наближені до пересічних будуть показники людності у Хоростківській, Копичинецькій, Золотопотіцькій ТГ.

Рис. 3.3 Чисельність населення в громадах та пересічної чисельності населення у поселеннях громади

Варто відмітити, що ще один репрезентативний показник – пересічну людність поселень, який буде дещо нівелювати значення людності між найбільшим поселенням (а часто це центр ТГ) та рештою населених пунктів (котрі можуть особливо гостро відчувати депопуляційні процеси). Так при пересічній людності поселень для району 907 осіб на поселення. Найбільше значення будуть мати Чортківська ТГ (4500) , Іване-Пустенська (1200), Хоростківська (1300). Найменшу ж пересічну людність поселень громади будуть мати Гримайлівська (380 осіб) та Монастириська (480 осіб).

Змістовним показником є густота населення. Яка відображає подвійний характер диспропорцій – і площі , і людності. Так, при густоті населення для Чортківського району 65 осіб/км.кв, найвищим цей показник буде у

Чортківській міській ТГ (242 особи на км.кв), наближено до районних показників будуть характеризуватися Гусятинська, Мельницеподільська та Коропецька. Найнижчі значення – у Гримайлівській ТГ (29 осіб на км кв).

Отже, аналіз демографічних показників територіальних громад Чортківського району свідчить про суттєву нерівномірність у розподілі населення як за кількістю мешканців, так і за щільністю та середньою людністю поселень.

Найбільшими за чисельністю населення є Бучацька (37,8 тис. осіб) та Чортківська (36,6 тис. осіб) територіальні громади, що пояснюється наявністю міських центрів із розвинутою інфраструктурою та трудовими ресурсами. Натомість найменші за чисельністю – це Більче-Золотецька (3,9 тис. осіб) та Іване-Пустенська (4,8 тис. осіб) громади, які представлені переважно сільськими поселеннями та демонструють низьку щільність населення.

Середня людність поселень у районі становить 907 осіб, але окремі громади суттєво відхиляються від цього показника. Наприклад, найбільша середня людність спостерігається в Чортківській ТГ (4579 осіб на поселення), що зумовлено концентрацією населення в міському центрі, тоді як у Гримайлівській ТГ цей показник становить лише 380 осіб, що свідчить про переважання дрібних, слабо заселених сіл.

Важливим є показник густоти населення. У середньому по району він складає 65,3 особи/км², однак у міських громадах, таких як Чортківська, спостерігається дуже висока щільність населення (242 особи/км²), що притаманно урбанізованим територіям. Натомість Гримайлівська ТГ має найнижчу густоту населення (28,7 особи/км²), що свідчить про розосереджене розселення та слабку інфраструктуру.

Таким чином, демографічна структура громад району вказує на: концентрацію населення навколо міських центрів (Чортків, Бучач);

меншення людності та густоти в окремих сільських громадах (Гримайлівська, Монастирська), що вимагає спеціальних заходів для подолання демографічного спаду;

потенційні виклики у забезпеченні доступу до послуг в громадах із малою щільністю та дрібними поселеннями.

Ці особливості повинні враховуватись під час планування соціальної інфраструктури, розвитку транспортної мережі, надання адміністративних і медичних послуг та підтримки сільських територій для запобігання подальшій депопуляції.

3.3 Фінансові показники

При утворенні територіальних громад визначальним фактором було те, що кошти залишаються на місцях. Для адміністративних одиниць із стабільним соціально-економічним становищем, це був зрозумілий позитивний аргумент. Але для громад із нестабільним економічним становищем можемо спостерігати посилення диспропорцій даного характеру.

Табл. 3.4.

Показники фінансового становища ТГ (2023 рік)

	Територіальні громади	доходи на 1 мешканця	видатки на 1 мешканця
1.	Заліщицька	3337,4	7220,7
2.	Товстинська	3038,9	7209,9
3.	Більче-Золотецька	3554,5	6954,7
4.	Іване-Пустенська	2637	6673,9
5.	Борщівська	3517,4	6807,6
6.	Гусятинська	4760,9	8021,5
7.	Білобжницька	3048,5	6876,6
8.	Скала-Подільська	3934,4	6876,6
9.	Мельнице-Подільська	1618	6040
10.	Бучацька	2919,4	7591,1
11.	Золото-Потіцька	1968,3	7605,4
12.	Коропецька	1578,2	5618,5
13.	Колиндянська	2300,4	7228,4
14.	Нагірянська	2672	6190
15.	Копичинецька	2738,8	6989,7
16.	Хоростківська	3994	7284
17.	Гримайлівська	4215,2	7986,5
18.	Заводська	3688,3	6365,1

19.	Чортківська	5109,9	7195,2
20.	Монастирська	3053	7604,9
21.	Васильковецька	3492,6	8201,4
22.	Трибухівська	5181,8	7053,4

У таблиці 3.4 нами представлено показники доходів та видатків на одного мешканця. Варто розуміти, що за цими показниками ми не можемо загалом судити про економічне становище населення, але про можливості самої громади цілком реально.

Найбільші доходи територіальної громади у перерахунку на одного мешканця у Чортківській та Трибухівській громадах (по 5.1 тис грн. на особу). Найменшим же цей показник був у Мельнице-Подільській та Коропецькій територіальних громадах (трохи більше 1,5 тис. грн.).

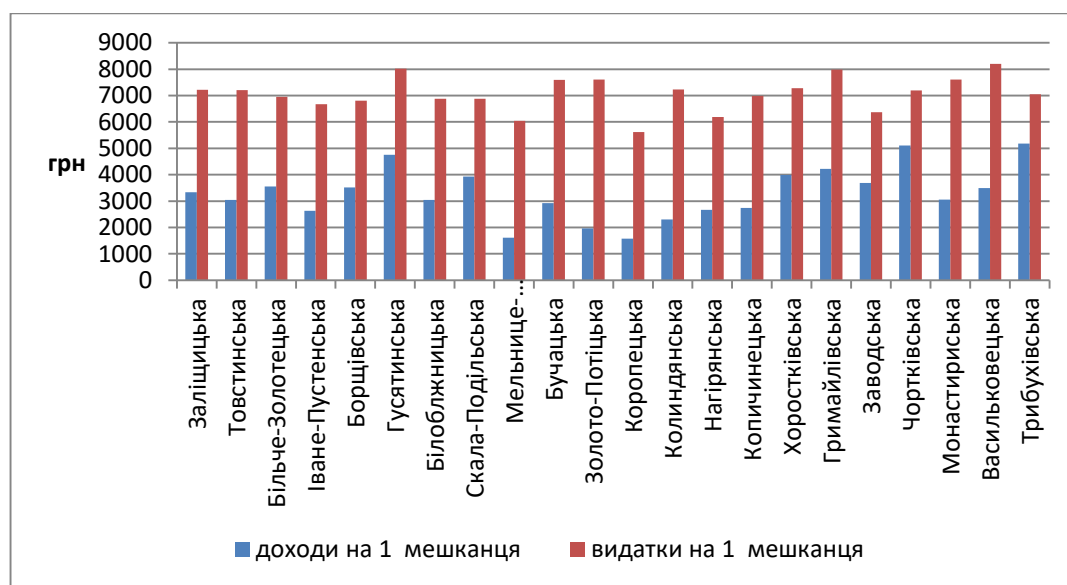

Рис. 3.4. Розподіл значень показників прибутків та видатків територіальних громад

На фоні використання дотаційних коштів у громадах цікавим буде співвідношення доходів та видатків на одного мешканця. Даний показник коливається від 1800 у Трибухівській ТГ, до 5800 у Золотопотіцькій. Хоча варто зазначити, що по всіх територіальних громадах сума видатків на одну особу перевищує суму доходів. І чим менша ця різниця тим вищий буде рівень економічного розвитку громади.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі було здійснено аналіз територіальних та демографічних диспропорцій між громадами Чортківського району, що дозволяє краще зрозуміти просторову організацію та соціально-економічний потенціал регіону.

Результати аналізу метричних показників показали, що громади значно відрізняються за ступенем компактності. Найменш компактною є Білобожницька громада (низький індекс форми), тоді як Гусятинська та Коропецька мають найбільш компактну територіальну форму. Міра форми показує, що більшість громад мають конфігурацію, близьку до оптимальної, що є сприятливим чинником для просторового планування. Винятком є громади з надмірно витягнутою або фрагментованою територією — це, зокрема, Нагірянська, Гримайлівська та Хоростківська громади.

Чисельність населення також демонструє нерівномірність: найбільш населеними є Бучацька та Чортківська громади, тоді як найменшу чисельність мають Більче-Золотецька та Іване-Пустенська громади. Густота населення у Чортківській ТГ (242 осіб/км²) значно перевищує середній районний показник (65 осіб/км²), що вказує на концентрацію населення у міських осередках.

Особливо важливим є показник середньої людності поселень. Саме він дозволяє оцінити рівень депопуляції в сільських населених пунктах: найвищий рівень — у Чортківській, Хоростківській та Іване-Пустенській ТГ; найнижчий — у Гримайлівській та Монастирській.

Отримані результати вказують на необхідність диференційованого підходу до розвитку громад району. Громади з високою щільністю та компактною формою мають кращі стартові умови для ефективного

управління ресурсами, інфраструктурного розвитку та надання послуг. Водночас громади з розтягнутою територією або низькою густотою населення потребують цільових рішень у сфері логістики, мобільності та соціальної підтримки.

Таким чином, аналіз метричних і демографічних показників дозволяє закласти основу для стратегічного планування, спрямованого на вирівнювання диспропорцій і підвищення рівня життя у всіх громадах Чортківського району.

ВИСНОВКИ

1. Відповідно, до реформи децентралізації збільшення повноважень і фінансових можливостей органів місцевого самоврядування є механізм ефективного управління територіями в інтересах держави та громади. Децентралізація повинна вирішити проблему низького рівня організації влади на місцевому рівні, малоефективного управління суспільним розвитком на регіональному рівні. Такі зміни мали відбутися за рахунок сприяння утворення спроможних територіальних громад та підтримки їх розвитку, передачі максимальної кількості повноважень місцевим органам влади та надання таким органам можливості для практичної реалізації делегованих їм повноважень.

2. Чортківський район утворено 17 липня 2020 року шляхом приєднання Борщівського, Буцацького, Гусятинського, Заліщицького, Монастириського та Чортківського районів. Чортківський район із центром в місті Чортків із площею 5025,5 км², чисельністю населення 330467 тис. осіб, кількістю територіальних громад 22, кількістю населених пунктів 362.

3. Оскільки територіальні громади утворювалися неодноразово не завжди науково обґрунтовано, а часто навіть спонтанно, то у їх характеристиках є багато диспропорцій. Наявність останніх є негативним чинником у подальшому розвитку територіальних громад. Насамперед це диспропорції у розмірах та формі території. Якщо щодо територіальних особливостей громад і були рекомендації то вони стосувалися в першу чергу взаємного розміщення центру та відстані до нього (в межах 20 км), а от щодо людності та рівня соціально-економічного становища – рекомендацій як таких не було. Звідси й значні відмінності по громадах.

4. Нами простежено диспропорції по площі, формі та протяжності й найбільші диспропорції зафіксовано у Гусятинській та Мельницеподільській громадах. Густота населення відображає подвійний характер диспропорцій – і площі, і людності. Так, при густоті населення для Чортківського району 65 осіб/км.кв, найвищим цей показник буде у Чортківській міській ТГ,

наближено до районних показників будуть характеризуватися Гусятинська, Мельнице-подільська та Коропецька. Найнижчі значення – у Гримайлівській ТГ. На фоні використання дотаційних коштів у громадах цікавим буде співвідношення доходів та видатків на одного мешканця. Даний показник коливається від 1800 у Трибуківській ТГ, до 5800 у Золотопотіській. Хоча варто зазначити, що по всіх територіальних громадах сума видатків на одну особу перевищує мусу доходів. І чим менша ця різниця тим вищий буде рівень економічного розвитку громади. Таким чином найбільші диспропорції фіксуємо у Мельницеподільській та Гусятинській територіальних громадах.

5. На даний час територіальні громади Чортківського району мають наявні ресурси, і значний потенціал для зростання. Для розвитку громад потрібно звернути увагу на ключові проблеми: демографії, фінанси, інфраструктуру та інновації. Подальше стратегічне планування, залучення фінансів і використання місцевих переваг, які допоможуть в майбутньому забезпечити економічну стабільність та соціальний добробут.

6. При аналізі стратегій та планів розвитку територіальних громад Чортківського району я побачив такі диспропорції: економічна диспропорція між міськими та сільськими громадами, інфраструктурна диспропорція, демографічна диспропорція, фінансова диспропорція, диспропорція доступу до освітніх і медичних послуг, соціальна диспропорція (можливість самореалізації молоді);

Для вирішення диспропорцій стратегія або план розвитку територіальної громади Чортківського району закліплює рішення для вирішення даних проблем.

7. Для обґрунтування процесів планування і реалізації заходів щодо подолання диспропорцій у програмах регіонального розвитку територіальних громад потрібно усунути диспропорції між громадами Чортківського району (економічні, інфраструктурні, соціальні, демографічні), які створюють загрозу сталому розвитку регіону. Без їхнього усунення: відбуватиметься

депопуляція сільських територій, поглиблюватиметься соціальна нерівність, зростатиме бюджетна залежність слабших громад від зовнішніх дотацій, ускладнюватиметься залучення інвестицій.

Перелік використаних джерел

1. Географія Тернопільської області: монографія. В 2-х т. Т.1. природні умови та ресурси / ТНПУ ім. В. Гнатюка, - Тернопіль: Крок, 2017.- 504 с.
2. Геопортал Мінрегіону [Геопортал Мінрегіону “Адміністративно-територіального устрою України”](#)
3. Децентралізація на власному досвіді: в яких регіонах найбільш позитивно оцінюють реформу? / Сайт Національної ради реформ [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakyh-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu>
4. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати другої хвилі соціологічного опитування / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Analitychnyi>
5. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 688-р / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Джерело інформації: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249350402>.
6. Електронний довідник ВРУ [Електронний довідник ВРУ „Україна. Адміністративно-територіальний устрій”](#)
7. Заблотовська, Н., Данілова, О., & Салій, М. (2022). Особливості розселення населення Тернопільської області в контексті нового адміністративно-територіального устрою. Часопис соціально-економічної географії, 32, 52-60.
8. Заячук М., Пасічник, М., & Заячук, О. (2024). До питання реалізації заходів плану управління річковими суббасейнами Пруту і Сірету та спроможності територіальних громад (на прикладі української частини суббасейну Сірету). Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (849), 96-105. <https://doi.org/10.31861/geo.2024.849.96-105>

9. Заячук Мирослав, Тіміш Родіка Фінансова складова розвитку територіальних громад Чернівецької області у період війни // Українська географія у викликах війни :Збірник тез доповідей за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, 08-09 червня 2023 р / [За ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової]. – Херсон: Херсонський державний університет, 2023. – 104 с. С. 19-20.
<http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/18291?show=full>

10. Інтеграція екологічної складової в просторові плани громад (методичні настановки), Київ : Інститут географії НАН України, 2020. 168 с.

11. На призначення перших виборів чекають вже 106 об'єднаних громад / Офіційний сайт Мінрегіону України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/press/news/na-priznachennya-pershih-viboriv-chekayut-vzhe-106-obyednanih-gromad-v-yacheslav-negoda/>.

12. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 року № 501/201. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>

13. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року, Портал «Децентралізація». [Електронний ресурс] URL: <https://decentralization.ua/news/17881>

14. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року, Портал «Децентралізація». [Електронний ресурс] URL: <https://decentralization.ua/news/17881>

15. Пастух К. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. Науковий вісник: державне управління. 2021. № 1. С. 195-215.

16. Пилипенко, І.О., Мальчикова, Д.С. (2007). Методики суспільногеографічних досліджень (на матеріалах Херсонської області) : навчальний посібник. Херсон : ПП Вишемирський В.С. 112 с.

17. Попова В.Д., Маценко Л.Ф. Стратегічний аналіз: навчальний посібник. Чернівці: ЧНУ, 2018. 157 с.

18. Портал спроможності територіальних громад/за заг. редакцією П. Остапенка. Київ, 2021. 30 с. URL: <https://tdukr.maps.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=47f24b79311f44e2863eabe27ccbd81&fbclid=IwAR3IrjbsMy93KbCRYhLHDBDXQmG3eeecjhjL6c4BMJzpwpt1UnbDJkXxlaw#>
19. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
20. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/157-VIII>
21. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
22. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 року № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
23. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки: Постанова КМ України від 5.08.2020 р. № 695. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyistrategiyiregionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>
24. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. N 275-р / Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Джерело інформації: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>
25. Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік: Указ Президента України від 07.12.2016 р. № 545/2016 / Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Джерело інформації: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545/2016>.
26. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р /

Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> .

27. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

28. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. № 724-р. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Тернопільської області. [Електронний ресурс] (дата звернення: 10.04.2022). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proviznachennya-administrativnih-a724>

29. Сайт Центральної виборчої комісії [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.drv.gov.ua/portal!/cm_core.cm_index?option=ext_gromada&prejim=1&pmn_id=145

30. Салій, М. (2022). Вивчення поселенської мережі Тернопільської області, шляхом здійснення типізації населених пунктів. Науковий вісник Чернівецького університету : Географія, (838), 100-117.

31. Салій, М. (2023). Чортківська районна система розселення та особливості трансформації в умовах адміністративно-територіальної реформи. Часопис соціально-економічної географії, 35, 60-72.

32. Салій, М. (2024). Особливості розселення населення новоутвореного Чортківського району в контексті реформи Адміністративно-територіального устрою. Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених присвячена 90-річчю з дня народження професора Ярослава Жупанського (м. Чернівці, 16-18 травня 2024 р.). Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. (с. 282-284). https://geo.chnu.edu.ua/media/pramn0tn/tezy-2024-maket_ruta.pdf

33. Сміт, О., Салій, М. (2024). Особливості просторового планування територіальних громад Чортківського району Тернопільської області. Природа і суспільство: виклики і поступ. Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 80-річчю географічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича (м. Чернівці, 11–13 жовтня 2024 р.). Чернівці : Чернівець. нац. ун-т. (с.176-178). https://geo.chnu.edu.ua/media/a0qnb nib/conferenc_material_80.pdf
34. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2019 рік, Головне управління статистики у Тернопільській області. [Електронний ресурс] URL: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/ks_z1_2019.pdf
35. Стеценко, С.Г. (2005). Демографічна статистика: підручник. Київ : Вища школа. 415 с.
36. Стратегічне управління : навч. посіб. / В. В. Тертичка - К.: НАДУ, 2014. - 196 с.
37. Стратегія розвитку Тернопільської області 2021 – 2027 роки від 03.12.2020 р. [Електронний ресурс] URL: <https://surl.li/blnhxx>.
38. Топчієв О.Г. (2005). Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: навчальний посібник. Одеса: Астропринт. 632 с.
39. Царик П., Царик Л., Оливко О. (2024). Функціональні особливості і типологія приміських територіальних громад Тернополя. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія географія. Т. 56, №1. (с.167-175).
40. Шаблій, О.І. (2003). Основи загальної суспільної географії: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ, 444 с.